

Poreklo i ideali Moderne škole

Francisco Ferrer

1913

Sadržaj

Uvod	4
I. Rođenje mojih ideala	7
II. Gospođica Monije	10
III. Prihvatam odgovornost	12
IV. Rani program	15
V. Zajedničko obrazovanje polova	18
VI. Zajedničko obrazovanje društvenih klasa	21
VII. Školska higijena	24
VIII. Učitelji	25
IX. Reforma školstva	27
X. Ni nagrada, ni kazni	32
XI. Opšta javnost i biblioteka	34
XII. Nedeljna predavanja	39
XIII. Rezultati	41
XIV. Odbrambeno poglavlje	44
XV. Genijalnost deteta	48
XVI. <i>Bilten (The 'Bulletin')</i>	52
XVII. Zatvaranje <i>Moderne škole</i>	55
Epilog	58

Celokupni značaj obrazovanja svodi se na poštovanje fizičkih, intelektualnih i moralnih sposobnosti deteta. Kao i u nauci, jedini mogući način dokazivanja jeste dokazivanje zasnovano na činjenicama; obrazovanje nije dostojno svog imena ukoliko nije oslobođeno svake vrste dogmatizma, ukoliko se samom detetu ne prepusti da razvije svoje veštine ili ukoliko škola nije spremna da podrži manifestacije tih veština. Ipak, ništa lakše nego promeniti ovakvo značenje obrazovanja, i ništa teže nego pridržavati ga se. Učitelj je uvek navalentan, nametljiv i sklon nasilju; istinski pedagog ne nameće svoje ideje i volju, već pokušava da dete osloni na njegove sopstvene snage.

Uvod

Dvanaestog oktobra 1909. godine, u jarkovima tvrđave Monžuik¹ u Barseloni streljan je Fransisko Ferer i Gvardija. Vojni sud je Ferera proglasilo krivim za vođenje pobune koja je nekoliko meseci ranije upalila plamen građanskog rata po gradu i po provinciji. Po njegovom hapšenju, prelati Barselone su u otvorenoj peticiji španskom premijeru tražili da u *Modernoj školi* i njenom osnivaču potraži izvor revolucionarnih osećanja, a premijer je, umesto da sveštenstvo prekori, obećao da će postupiti upravo po njihovom savetu. Nakon što je Ferer uhapšen, tužilaštvo se nedeljama upiralo da sakupi dokaze protiv njega i odobrilo je pomilovanje za nekolicinu ljudi koji su učestvovali u neredima u zamenu za svedočenje protiv Ferera. Ova tri ili četiri čoveka bili su jedini od pedesetoro ljudi koji su bili spremni da se odazovu pozivu civilnog suda, ali čak bi i njihova svedočenja brzo bila oborena pred unakrsnim ispitivanjem. Međutim, nikakvog unakrsnog ispitivanja nije bilo, niti je ijedan svedok bio izveden na saslušanje. Celih pet nedelja potrošeno je u sastavljanju ogromne optužnice protiv Ferera; zatim je nekom neiskusnom, nasumice izabranom advokatu dato dvadeset četiri časa da prouči slučaj i pripremi odbranu. Dokazi poslani u Fererovu korist zaplenjeni su od strane policije; svedoci koji su mogli da obore slučaj držani su u pritvoru kilometrima daleko od Barselone; dokumenta koja su mogla da dokažu njegovu nevinost uskraćena su advokatu odbrane, koji nije mogao da se izbori sa brutalnom nepravdom ovog procesa; na kraju je vojni sud Ferera proglasio krivim i on je streljan.

Nepunih mesec dana po pravosudnom ubistvu² Ferera, izneo sam ovu strašnu priču pred britansku javnost. Ukazao sam na duboku korupciju u crkvi i na političkoj sceni Španije, dokazavši da su se sveštenstvo i političari urotili u nameri da uz pomoć ogromne i fleksibilne mašinerije zvane "vojna pravda" uklone čoveka čiji je jedini cilj bio da otvori oči španskom narodu. Usledila je rasprava, duga i puna emocija. Ta rasprava nije imala uticaja na pravac moje knjige. Gospodin Vilijam Arčer (William Archer), u svojoj hladnoj i objektivnoj studiji povodom ovog slučaja, u potpunosti je podržao moje tvrdnje o suđenju Fereru, a profesor Simaro (Simarro) sa Madridskog univerziteta je u svojoj obimnoj studiji suđenja "Proces Ferer u dva velika toma" (*El proceso Ferrer – two large volumes*), citirao čitava poglavlja iz mog skromnog dela. Kada je 1912. godine Vrhovni vojni sud Španije bio primoran da izda deklaraciju po kojoj ni jedan pojedinačan čin nasilja ne može biti, direktno ili indirektno, povezan sa Fererom - suprotno tvrdnjama glavnog svedoka optužbe koji je izjavio kako je video Ferera na čelu grupe izgrednika. Naredbom za povraćaj imovine proces dokazivanja njegove nevinosti bio je okončan. Ostalo je jedino još da Španija

¹ Monžuik (Montjuic) je sagrađen u 17. veku i nalazi se na Brdu Jevreja u Barseloni. Služio je kao zatvor za političke zatvorenike, a tu su vršene i egzekucije. (prim. Mile od Umu)

² Pravosudno ubistvo (Justizmord) je termin koji je 1782. godine uveo nemački istoričar August Ludvig fon Šlocer (August Ludwig von Schlözer), 1735-1809. Pod njim se podrazumeva ubistvo nedužna čoveka, počinjeno s namerom i uz svu pompu nebeske pravde od strane ljudi nameštenih da ubistva sprečavaju ili da se, ako kojim slučajem do njih dođe, postaraju da vinovnici budu adekvatno kažnjeni.³ Ukratko, reč je o neopravdanom izvršenju smrtne kazne. (prim. Mile od Umu)

izbriše užasnu mrlju iz sopstvenih analiza time što će ukloniti ostatke izmučenog učitelja iz jaraka Monžuika i priznati javno, onako kako to samo Španci znaju, da je počinjena stravična nepravda.

U međuvremenu, povratak Fererovih stvari omogućio je sledbenicima njegovog dela da nastave posao koji je on započeo. Među ovim dokumentima našao se i rukopis koji govori o poreklu i idealima *Moderne škole*, iz pera Ferera lično, i prvo što su Fererovi učenici odlučili da urade bilo je da ovaj spis podele sa javnošću. Ferer je 1906. godine bio uhapšen pod optužbom da je zajedno sa Moralom (Morall) planirao atentat na kralja. Godinu dana su ga držali zatočenim u zatvoru, uz krajnje skandalozne napore na sudu i u državi da se obezbedi pravosudno ubistvo. Ipak, u pitanju je bilo civilno (ili civilizovano) suđenje, a optužbe su odbačene bez po muke. Odlazeći na oporavak na Pirineje, početkom leta 1908. godine, Ferer je odlučio da napiše kratku priču o svojoj školi i to je ono što sada iznosim na uvid čitaocima u Engleskoj.

U ovom delu, Ferer oslikava sebe iskrenije i živopisnije nego što je to iko od njegovih prijatelja ikad učinio. Lično, nikada nisam video Ferera, niti sam ikad bio u Španiji; ali sam upoznat sa španskim načinom života i literaturom, i znam da je u dvadesetom veku tamo počinjen jedan od onih zločina starog sveta kojim deca mraka žele da ukoče ljudski napredak. Ferera sam upoznao kroz njegove radove, pisma, par novinskih članaka koje je napisao (on nikada nije objavio knjigu), kao i kroz priče njegovih prijatelja i učenika. U ovoj knjizi on slika svoj autoportret, a svoje ciljeve opisuje sa iskrenošću koju ne možete da ne cenite. Oni njegovi manje budalasti neprijatelji već su digli ruke od tvrdnji da je Ferer bio organizator ili vođa nereda u Barseloni 1909. godine. Njegova odgovornost, po njima, ležala je u tendencijama i skrivenim ciljevima njegovog rada. Možda nije na odmet podsetiti da su nedeljnik *Saturday Review* i drugi časopisi punili svoje stupce najgnusnijim lažima u kojima anonimni dopisnici pišu o kojekakvim plakatama po zidovima Fererovih škola u kojima se deca pozivaju na nasilje. Kako policija, inače veoma revnosna, na suđenju uopšte nije ni pomenula Fererove škole ili udžbenike koji su se tamo koristili, nema potrebe da ove laži dalje razotkrivamo. Ipak, mnogi ostaju pri mišljenju da su njegove škole, sada kada nema više ničeg što bi se Fereru stavljalo na teret, zapravo bile leglo pobune i da je sasvim prirodno to što su ugašene.

Ovde imamo kompletnu priču o *Modernoj školi*, ispričanu prostim i razumljivim jezikom. Ovde imamo kompletnu ličnost čoveka, sa svim njegovim idealima, ciljevima i ogorčenošću. Ona ukazuje, kao što smo mi sami vrlo dobro znali i mogli da ubedljivo dokažemo na njegovom suđenju, da je za to samo bilo prilike, kako je Ferer postao izričiti protivnik nasilja još od onih dana kada je kao mladić učestvovao u jednoj neuspešnoj revoluciji. Ona nam govori kako je Ferer postao nepoverljiv prema nasilju i svim onima koji nasilju pribegavaju; kako je zaključio da u svoj karijeri treba da se posveti isključivo moralnom i intelektualnom usavršavanju dece; kako je, pošto je napokon obezbedio sredstva, u potpunosti okrenuo leđa politici i posvetio se radu sa decom na polju nauke i širenju ideja mira i bratstva među ljudima.

Sa podjednakom jednostavnošću, ova priča otkriva zašto je njegov plemeniti rad prouzrokovao tako nasilno neprijateljstvo. Ferer se naivno hvalio kako je obrazovanje u *Modernoj školi* bilo oslobođeno dogmi. Međutim, nijedno obrazovanje nije bilo, niti može biti oslobođeno dogmi, jer dogma znači "učenje", a njegovo je učenje imalo vrlo jasno isprofilisan karakter. Optužbe na račun njegove škole od strane g-dina Beloka (Belloc), kao i optužbe na račun njegovog karaktera i krivice, očigledno su zasnovane na potpunom nepoznavanju činjenica i veoma stručnom poznavanju bezobzirno neistinite literature Fererovih protivnika. Čak je i g-din Arčerova ocena njegove škole u najvećoj meri pogrešna. *Moderna škola* je bila "otvoreni rasadnik nezadovoljnih građana" ni manje ni više od bilo koje socijalističke nedeljne škole u Engleskoj ili Nemačkoj i

španska vlada nije imala, niti je ikad mogla da ima, pravo da je makar i na tren zatvori, osim uz pomoć lažnih optužbi na račun njenog osnivača i plenidbom njegove imovine.

Fererova škola je u potpunosti bila racionalistička i to je ono što je ogorčavalo sveštenstvo – jer se, kao takav, njegov sistem brzo širio Španijom, a da se pritom ni na koji način nije ogrešio o zakon. Štaviše, u Fererovoj školi deci se jasno stavljalo do znanja da je militarizam zločin, da je nejednaka raspodela bogatstva stvar vredna prezira, da je kapitalistički sistem loš za radnike i da je politička vladavina zlo. On je, po španskom zakonu, imao svako pravo da osnuje školu u kojoj će decu podučavati svojim idejama - kao što je to imao bilo koji čovek pred engleskim ili nemačkim zakonom. Čak i najmanji nagoveštaj deci da, kada odrastu, treba da se okrenu nasilnom menjanju industrijskog i političkog poretka nailazio je na zabranu i osudu. Ferer ne samo da ih tome nije podučavao, nego se takvoj ideji snažno protivio. Dokaze za ovakav stav možemo naći na svakom koraku u njegovoj kasnijoj karijeri. Međutim, kao dete iz radničke porodice, gajio je strastven i plemenit prezir prema neznanju, siromaštvu i bedi u kojoj je većina tadašnjih radnika živelo. Bio je takođe i anarhista, u tolstojevskom smislu te reči; verovao je da sloboda osnova za razvoj čoveka i da je centralizovana vlast zlo. Međutim, kao i Tolstoj, Ferer se rigorozno pridržavao metode ubeđivanja i gnušao nasilja. Posebno bih istakao šesto poglavlje ove knjige, u kojem poziva na “zajedničko obrazovanje bogatih i siromašnih”; među učenicima u njegovoj školi bilo je i dece čiji su roditelji pripadnici srednje klase, pa čak i univerzitetski profesori. Najodlučnije se borio protiv klasne mržnje ili nasilja. Ja ne delim njegov akademski i naivni anarhistički ideal – koji je inače bio mnogo bliži konzervatizmu nego socijalizmu – ali se u potpunosti slažem sa onom intenzivnom i strastvenom čežnjom za usponom i prosvetljenjem siromašnih i uništenjem sujeverja, čežnjom koja je bila najviši ideal njegovog života i rada. Upravo je cenu ovog ideala platio svojom glavom.

Konačno, čitalac mora stalno imati na umu prilike u Španiji iz doba ove tragedije. Pod pojmom “postojeće škole”, Ferer je podrazumevao španske škole koje su uglavnom bile samo ruglo i sramota. Kada govori o “vladajućim moćnicima”, na umu ima španske političare na čiji račun moja optužba, da se poslužim njihovim rečima, “nikada nije dolazila u pitanje”. Kada govori o “sueverju”, on prvenstveno misli na špansko sueverje i na sveštenstvo koje još uvek zgrće milione od prodaje oprostajnica grehova. Koliko god se ne slagali sa njegovim učenjem, ukoliko upamtite ovo, cenićete žarki i nesebični idealizam ovog čoveka i razumeti zašto neki od nas prepoznaju Kainov beleg na gordom čelu Španije, zemlje koja je taj idealizam ugušila u krvi.

Džozef Makejb
Februar, 1913.

I. Rođenje mojih ideala

Učešće koje sam uzeo u političkim previranjima u drugoj polovini devetnaestog veka stavilo je moja prvobitna uverenja na veliki test. Bio sam revolucionar u službi pravde, ubeđen da su sloboda, ravnopravnost i bratstvo među ljudima bili plod koji se s pravom dao očekivati od republike. Uviđajući, dakle, da ne postoji drugi način da se dostigne ovaj ideal do političke agitacije za promenu oblika vlasti, u potpunosti sam se posvetio republikanskoj propagandi.¹

Kroz prijateljstvo sa D. Manuelom Ruisom Soriljom (D. Manuel Ruiz Zorilla), koji je bio jedna od vodećih ličnosti u revolucionarnom pokretu, stupio sam u kontakt sa nekolicinom španskih revolucionara i nekim istaknutim francuskim agitatorima, ali druženje sa njima mi je donelo veliko razočaranje. Kod većine sam video sebičnost koju su licemerno pokušali da prikriju, dok se ideali drugih, koji su bili mnogo iskreniji, meni jednostavno nisu činili dovoljnim. Ni u jednom od njih nisam prepoznao želju za postizanjem radikalnog poboljšanja – reformu koja bi sezala do samih korena ovog haosa i obezbedila nam neku vrstu sigurnosti savršenog društvenog oporavka.

Iskustvo koje sam stekao tokom petnaestogodišnjeg obitavanja u Parizu, gde sam bio neposredni svedok kriza kao što su bulanžizam², drajfusizam³ i nacionalizam, kao i opasnosti koje su one donosile Republici, uverile su me da problem opšteg obrazovanja nije rešen i da, pošto nije rešen u Francuskoj, postoji malo nade da će ga rešiti španski republikanizam, naročito ako se ima u vidu činjenica da je republikanska partija uvek pokazivala žalosno malo razumevanja prema potrebi za uspostavljanjem sistema opšteg obrazovanja.

Zamislite kakve bi bile današnje generacije da se Španska republikanska partija kojim slučajem, posle proterivanja Ruisa Sorilje (1885), posvetila osnivanju racionalističkih škola u saradnji sa svakim komitetom, svakom grupom slobodnih mislilaca ili svakom masonskom ložom; da su umesto predsednika, sekretara i članova komiteta, čija su jedina preokupacija bile funkcije koje su želeli da zadrže u budućoj republici, otpočeli snažnu kampanju za obrazovanje ljudi. Za trideset godina koliko je od tada prošlo, imali bismo vidljiv napredak po pitanju osnivanja dnevnih škola za decu i večernjih škola za odrasle.

Da li bi ovako obrazovana opšta javnost pristala da u parlament pošalje članove koji će izglasati "Zakon o udruživanju građana" (*Associations Law*) kakav su predložili monarhisti? Da li bi se ljudi ograničili na držanje sastanaka na kojima traže niže cene hleba, umesto da budu ogorčeni

¹ Ovo je bilo početkom osamdesetih godina XIX veka, kada je Ferer, tada u svojim ranim dvadesetim, bio sekretar republikanskog vođe Ruisa Sorilje. Iz ove faze njegovog života, koju je brzo prevazišao, potiče revolucionarni dokument koji će zlonamerno biti iskorišćen protiv njega dvadeset pet godina kasnije. (prim. Dž. M.)

² Bulanžizam = reakcionarni i antiparlamentarni pokret pod vođstvom francuskog generala Žorža Ernesta Bulanžea. Bulanže je oko sebe okupio nacionalističke elemente, neprijatelje Republike, sa namerom obnove monarhije u Francuskoj. Zagovarali su sprovođenje odmazde nad Nemačkom zbog poraza u ratu sa Prusijom 1871. godine. (prim. Mile od Umu)

³ Drajfusizam = najšira antinacionalistička opozicija anitsemizmu koji se rasplamsao u Francuskoj za vreme afere Drajfus, skandala koji je ime dobio po Alfredu Drajfusu, vojnom oficiru i kapetanu jevrejskog porekla, lažno optuženom za veleizdaju. Ova afera je bila aktuelna tokom 1890-ih i na samom početku XX veka. (prim. Mile od Umu)

zbog oskudice koja je radnicima nametnuta preteranim luksuzom bogatih? Da li bi gubili vreme na neuspelim sastancima na kojima se samo negoduje, umesto da mobilišu sopstvene snage i uklone sve nepravedne privilegije?

Kao profesor španskog jezika u "Filotehničkom društvu" (*Philotechnic Association*) i "Velikom Orijentu Francuske" (*Grand Orient of France*) imao sam prilike da dođem u dodir sa ljudima iz svih klasa, kako u pogledu karaktera, tako i u pogledu društvenog statusa, i kada sam ih posmatrao sa pozicije uticaja koji bi eventualno mogli da imaju na razvoj čovečanstva, uvideo sam da su svi do jednog bili zauzeti snalaženjem onako kako to svako od njih najbolje ume u životu, u čisto individualnom smislu. Neki su studirali španski jezik sa namerom da napreduju u struci, drugi sa ciljem da ovladaju španskom književnošću i na tome izgrade karijere, a neki da bi i dalje mogli da uživaju na proputovanjima kroz zemlje u kojima se govori španski jezik.

Nikako da se uvidi apsurdnost suprotnosti koje postoje između verovanja i znanja; skoro niko nije mario da ljudskom društvu ponudi pravednu i racionalnu formu, kako bi pripadnici svake nadolazeće generacije podjednako mogli da uživaju u blagodatima koje su stvorili njihovi prethodnici. Napredak je u početku bio uziman za neku vrstu fatalizma, kao fenomen nezavistan od čovekovog znanja i dobre volje i kao predmet neodlučnosti i nezgoda na koje svest i entuzijazam čoveka nisu imali nikakvog uticaja. Pojedinaac je deformisan i unazađen na samom ulasku u društvo, odgojen u porodičnom krugu od strane neukih majki koje su širile prevaziđeni atavizam i tradicionalne iluzije, ili u školi sa nečim mnogo strašnijim od zablude – svetom izmišljotinom nametnutom od strane ljudi koji govore u ime božanskog otkrovenja. Čak i da postoji ikakva logička veza između uzroka i posledica, od takvog se pojedinca nije ni moglo očekivati ništa više osim iracionalnih i štetnih rezultata.

Od svakog čoveka kod koga bih uočavao kapacitet za prozelitizam stalno sam tražio da razjasni svoju ulogu u kontekstu svojih ideala, ali ubrzo sam shvatio da se od političara koji su okruživali Ruisa Sorilju nije moglo očekivati ništa. Čast nekolicini izuzetaka, ali svi su oni po mom mišljenju bili obični avanturisti. Ovo je dalo povoda jednom izrazu koji su sudske vlasti nameravale da iskoriste protiv mene u nekim veoma važnim i ozbiljnim situacijama. Sorilja, čovek uzvišenih shvatanja, ali i nedovoljno obazriv prema ljudskoj pakosti, imao je običaj da me oslovljava sa "anarhisto" svaki put kada bih predložio logično rešenje za neki problem. Sve vreme me je držao za veoma radikalnu osobu koja se protivi oportunističkim pogledima i karnevalskom radikalizmu španskih revolucionara koji su ga okruživali, pa čak i eksploatisali, kao i šarlatanstvu francuskih republikanaca koji su se zalagali za vlast srednje klase i klanjali se svega što je moglo biti od koristi razbaštinjenom proleterijatu, pod izgovorom da ne veruju u utopije.

Rečju, mnogi ljudi koji su bili Soriljini drugovi iz perioda pripremanja zavere najednom su tokom prvih godina restauracije postali ubeđeni monarhisti i konzervativci. Ovaj časni čovek, iskreni protivnik državnog udara od trećeg januara 1874. godine, pouzdao se u svoje licemerne prijatelje da bi kasnije, kako to odveć često biva u svetu politike, većina njih napustila partiju zarad državnih funkcija i fotelja. Na kraju je mogao da računa samo na podršku onih ljudi koji su dovoljno držali do sebe da se ne prodaju, premda je njima manjkalo logičke sposobnosti da razrade Soriljinu ideju i energije da nastave njegov rad.

Zbog toga sam se ja ograničio isključivo na moje učenike, a za ostvarivanje svojih ciljeva izabrao upravo one koje sam smatrao najpodesnijim i najspremnijim da u tome učestvuju. Sa jasnom predstavom o cilju koji sam pred sebe postavio, određenom prednošću moje pozicije učitelja i svojim svestranim karakterom, imao sam običaj da po okončanju časa sa svojim učenicima diskutujem o različitim temama; ponekad bismo govorili o španskim običajima, ponekad o politici,

religiji, umetnosti ili filozofiji. Uvek sam težio da ispravim preterivanje u njihovim stavovima i da im jasno ukažem na to koliko je štetno da svoje mišljenje podređujemo dogmi sekte, škole ili partije, kao što to često zna da bude slučaj. Na ovaj način, postigao sam neku vrstu saglasnosti između ljudi koji su se razlikovali po svojoj veri i stavovima, i naveo ih da duboko preispituju uverenja koja su prihvatili zbog vere, poslušnosti ili iz čiste lenjosti. Moji prijatelji i učenici bili su srećni svaki put kad bi se odrekli nekih starih zabluda i otvarali svoje umove za istine koje su ih uzdizale i oplemenjivale.

Primenom čiste logike uklonjena je fanatička zagriženost, uspostavljena intelektualna harmonija i, makar delimično, došlo je do progresivnog usmerenja njihovih težnji. Slobodni mislioci koji su se protivili crkvi i odbacivali mitove o postanju, feleričnu moralnost jevanđelja i crkvenih ceremonija, manje ili više prevrtljivi republikanci ili radikali koji su bili zadovoljni ništavnom jednakošću i kojima je, bez obzira što nisu ni dotakli pitanje ublažavanja klasnih razlika, darivanja titula građani, filozofi koji su uobrazili da su u svojim metafizičkim lavirintima otkrili poreklo svih stvari, pa kroz svoje isprazne fraze sada šire istinu – svima je pružena prilika da uvide svoje i tuđe greške i oni su sve više naginjali na stranu zdravog razuma.

Kada me je dalji tok života odvojio od mojih prijatelja i nezasluženo bacio u tamnicu, primio sam mnoštvo njihovih poruka podrške i prijateljstva. Uveren sam da će se svi oni staviti u službu napretka, a sebi mogu da čestitam jer sam imao udela u usmeravanju njihovih ideja i pokušaja delanja.

II. Gospođica Monije

Među mojim učenicima bila je i izvesna gospođica Monije (Mlle. Meunier), bogata, samostalna starija dama koja je volela da putuje, i koja je španski jezik učila zato što je planirala posetu mojoj domovini. Bila je ubeđena katolikinja i veoma savesno se pridržavala svih crkvenih pravila. Religija i moralnost su za nju predstavljale istu stvar, a neverovanje – ili *bezbožnost*, kako su to vernici nazivali – bilo je očigledan znak poročnosti i kriminala.

Gnušala se revolucionara, a svako ispoljavanje neznanja iz opšte kulture kod nje je izazivalo momentalnu i odlučnu odbojnost. Nije to bila samo posledica njenog obrazovanja i društvenog položaja, već i činjenice da su joj, u doba Komune, deca dobacivala uvrede dok bi ulicama Pariza odlazila u crkvu sa svojom majkom. Naivne i sažaljive prirode, ne obazirući se na prethodne događaje, okolnosti ili posledice, ona je uvek bez oklevanja iznosila svoja dogmatska uverenja, a sâm sam imao bezbroj prilika da joj ukažem na netačnost njenih stavova.

Tokom mnogobrojnih naših razgovora uzdržavao sam se od zauzimanja bilo kakvog konačnog stava, tako da ona u meni nikad nije prepoznala pristalicu nekog određenog verovanja, već pažljivog mislioca sa kojim je bilo zadovoljstvo diskutovati. Bila je usamljena, a s obzirom da je vremenom stekla izuzetno visoko mišljenje o meni, ukazala mi je poverenje i pozvala me da joj budem saputnik na putovanjima. Prihvatio sam njenu ponudu i u društvu smo proputovali mnoge zemlje. Moje ponašanje i naši stalni razgovori naterali su je da shvati u kakvoj je zabludi bila kada je mislila da je svaki bezbožnik izopačen, a svaki ateista okoreli kriminalac, zato što sam, kao ubeđeni ateista, ispoljavao sasvim drugačije simptome od onih koji su odgovarali njenim religijskim predrasudama.

Međutim, ona je smatrala da je moje ponašanje izuzetak i imala je običaj da me podseća da su izuzeci tu da potvrđuju pravila. Na kraju su je moja upornost i snaga mojih argumenata primorali da popusti. Nakon što se oslobodila svojih predrasuda, bila je ubeđena da bi racionalno i naučno obrazovanje sačuvalo decu od zabluda, nadahnulo ljude da počnu da vode više računa o lepom ponašanju i reorganizovalo društvo u skladu sa načelima pravednosti. Jak utisak na nju ostavilo je saznanje da bi se i ona verovatno ponašala isto kao deca koja su je vređala, da je kojim slučajem u njihovim godinama odrastala u sličnim uslovima. Kada je prestala da veruje da su ideje urođene, počela je da se opterećuje sledećim problemom: Ako bi dete bilo obrazovano bez pominjanja religije, kakvu bi onda predstavu o Bogu ono imalo kada odraste i dođe u godine razboritosti?

Posle izvesnog vremena, počeo sam da mislim kako je sve ovo obično gubljenje vremena, osim ukoliko nismo spremni da sa reči pređemo na dela. Ako neko rođenjem ili usled nepravilne organizacije društva stekne velike privilegije, za života ima prilike da se upozna sa reformskim idejama, a ipak ostane neaktivan ili ravnodušan – onda takva osoba po meni snosi odgovornost ravnu čoveku koji odbija da pruži ruku davljeniku i izbavi ga iz smrtnog zagrljaja. Stoga sam jednog dana g-đici Monije rekao:

Madmazel, dosegli smo tačku kada je neophodno da preispitamo svoje pozicije. Čovečanstvo nam se obraća za pomoć i mi ga ne možemo tek tako odbiti. Trošiti sav novac na razne udobnosti i zado-

voljstva koja su sastavni deo opšte baštine i koja bi bila dovoljna da se osnuje neka korisna institucija, za mene je isto što i počiniti prevaru. Takvu prevaru ne bi mogli da opravdaju ni vernici, ni nevernici. Stoga Vam moram poručiti da više ne računate na moju pratnju u svojim daljim putovanjima. Sebe dugujem svojim idejama i čovečanstvu i mislim da bi i Vi trebali da osećate isto sada, kada ste svoje pređašnje verovanje zamenili racionalnim principima.

Bila je zatečena, ali je razumela ispravnost moje odluke. Bez ikakvih drugih podsticaja do svoje sopstvene prirode i urođene doboćudnosti, dala mi je sredstva za osnivanje instituta racionalnog obrazovanja. Temelji *Moderne škole*, koja je kao ideja već bila začeta u mom umu, ovim velikodušnim gestom bili su obezbeđeni.

Sve zlonamerne tvrdnje po ovom pitanju, recimo, da sam zbog ovoga bio podvrgnut pravnom saslušavanju, nisu ništa drugo do najobičnije klevete. Govorili su da sam zarad sopstvene koristi nad g-đicom Monije upotrebljavao svoju moć ubeđivanja. Ova izjava, koja je koliko neprijatna za mene, toliko i uvredljiva za sećanje na tu izuzetnu staru damu, potpuno je netačna. Nema potrebe da se pravdam; to prepuštam svojim delima, životu i nepristrasnom sudu svojih savremenika. Međutim, g-đica Monije je zaslužila poštovanje svih ljudi koji drže do sebe, onih koji ne robuju sektaštvu i dogmama, koji su pokidali sve lance zabluda i koji više ne podređuju svetlost razuma tami vere, niti dostojanstvo slobode jarmu poslušnosti.

Njena je vera bila iskrena. Naučili su je da između Tvorca i čoveka postoji hijerarhija posrednika kojima se moramo potčinjavati, te da se pojedinac mora klanjati pred misterijama koje su oličene u dogmama nametnutim od strane božanski vaspostavljene Crkve. Po tom pitanju, bila je savršeno spokojna. Moje primedbe i saveti nisu bili spontani komentari na njeno verovanje, već prirodna reakcija na njene pokušaje da me preobrati. Zbog naklonosti ka logici, njeni slabašni stavovi popustili bi pod snagom mojih argumenata, umesto da me ubede da svoju veru stavim ispred razuma. Nije me doživljavala kao nekoga ko je tu da je provocira, s obzirom na to da je uvek ona bila ta koja je napadala moja uverenja; na kraju je bila svladana borbom između svoje vere i svog razuma, koji je bio probuđen njenim nasrtanjima na onoga ko se protivio njenim verovanjima.

Sada je svim srcem nastojala da decu komunista oslobodi balasta siromašnih i neobrazovanih jadnika, potomaka kriminalaca koji remete društveni poredak zbog nepravde i sramotne činjenice da je nekim drugim ljudima, koji podjednako remete društveni poredak, omogućeno da ušuškani uživaju u svojim neproductivnim životima i luksuzu, da zloupotrebljavaju neznanje i bedu masa i veruju da će večno uživati u zadovoljstvima samo zato što redovno ispunjavaju svoje obaveze prema crkvi i bave se dobrotvornim radom. Ideja nagrade za sumnjivi moral i kazne za neizbežni greh zapanjila ju je i donekle ublažila njenu religioznost. Želeći da pokida okove atavizma koji toliko kočilo bilo kakav pokušaj reforme, odlučila je da pomogne u praktičnom projektu čiji je cilj bio obrazovanje mladih na prirodan način i u uslovima koji bi im pomogli da na najbolji način iskoriste sve blagodeti znanja koje je čovečanstvo postiglo radom, proučavanjima, posmatranjima i sistematizacijom sopstvenih opštih zaključaka.

Verovala je da će budućnost biti ostvarena upravo na ovaj način, bilo to uz pomoć vrhovne inteligencije koja je misteriozno skrivena od ljudskog uma, bilo znanjem koje je čovečanstvo postiglo i postiže uz velika odricanja, protivrečnosti i sumnju; svoje unutrašnje zadovoljstvo i lek za svoju nemirnu savest našla je u ideji doprinosa, u darivanju svoje imovine ovom delu od izvanrednog značaja.

III. Prihvatam odgovornost

Kada su sredstava za postizanje mog cilja napokon bila obezbeđena, odlučio sam da bez odlaganja prionem na posao. Došlo je vreme da načelnim težnjama koje su mi dugo opsedale maštu dam konkretan oblik; s tom namerom, svestan nepotpunosti sopstvenog znanja o pedagoškoj veštini, potražio sam savete od drugih. Nisam imao puno poverenja u zvanične pedagoge, jer mi se činilo da su u priličnoj meri opterećeni predrasudama, kako u domenu njihove struke tako i u drugim oblastima - tražio sam neku kompetentnu osobu čiji bi pogledi i postupci bili u skladu sa mojim idealima. Uz pomoć takve osobe formulisao bih program *Moderne škole* koji sam već imao u glavi. Po mojoj zamisli, nije to trebalo da bude prototip idealnih škola kakve će postojati u budućem društvu utemeljenom na razumu, već pre njihov preteča, jednostavno optimalno iskorišćavanje mogućnosti koje su nam u tom trenutku bile stavljene na raspolaganje; drugim rečima, bilo je to nedvosmisleno odbacivanje starog tipa škole koji još uvek opstaje, ali i pažljiv eksperiment čiji je cilj bio da nove generacije dece nadahne najvažnijim naučnim istinama. Bio sam ubeđen da dete na ovaj svet dolazi bez urođenih ideja i da tokom svog života prikuplja ideje od ljudi koji su mu najbliži, prilagođavajući ih sopstvenim zapažanjima i saznanjima. Ako je tako, onda je logično da dete treba da primi jasne i istinite ideje o svim stvarima i da se nauči da je u cilju izbegavanja zablude nužno da ni u šta ne veruje bez prethodnog iskustva ili racionalnog objašnjenja. Uz takvo obrazovanje, dete će stasati u pažljivog posmatrača i biće pripremljeno za sve vrste učenja.

Najzad, pronašao sam osobu koja je bila dovoljno stručna. Dok smo mi skicirali osnovne linije plana po kojem ćemo kasnije raditi, u Barseloni su preduzeti neophodni koraci za osnivanje škole - izabrana je i adaptirana zgrada, obezbeđen nameštaj, osoblje, urađene reklame, prospekti, pamfleti itd. Iako sam pretrpeo veliki gubitak nakon što mi je izvesna osoba okrenula leđa, postigli smo da sve bude spremno za manje od godinu dana. Odmah je postalo jasno da ćemo morati da izlazimo na kraj sa mnogim poteškoćama, postavljenim ne samo od strane onih koji su bili neprijateljski nastrojeni prema racionalnom obrazovanju, već i od određene grupe teoretičara koji su mi, iz svog znanja i iskustva, davali savete koje sam jedino mogao uzeti za plodove njihovih predrasuda. Na primer, jedan vatreni lokal-patriota je insistirao da predavanja treba da budu držana na katalonskom jeziku (dijalekt provincije Barselona), čime bi čovečanstvo i svet ograničili na uske granice regije između reke Ebro i Pirineja. Lično ne bih, rekao sam mu, uzeo čak ni španski za školski jezik, da je samo univerzalni jezik napredovao dovoljno da može da se koristi u praksi. Stotinu bih puta radije koristio esperanto nego katalonski jezik.

Ovaj događaj me je samo dodatno učvrstio u nameri da ne pristanem na promenu svog prvobitnog plana pod uticajem autoriteta uglednih ljudi koji, uz svu svoju reputaciju, nisu preduzeli ni jedan jedini samostalni korak u pravcu reforme. Osetio sam teret odgovornosti koju sam prihvatio i nastojao da se tog tereta oslobodim na način na koji mi je to savest nalagala. Kako sam bio protivnik naglašanih društvenih nejednakosti postojećeg poretka, nisam mogao da se zadovoljim pukim oplakivanjem njihovih posledica. Morao sam da ih sasečem u korenu i pozovem se na privrženost težnji ka istinskom jednakošću koja inspiriše prava revolucionarna osećanja.

Ako je materija nedeljiva, stvorena ni iz čega i neuništiva - ukoliko živimo na relativno maloj planeti u svemiru koja je tek puka čestica u poređenju sa bezbrojnim planetama koje nas okružuju, kako se inače privilegovana manjina koja pohađa univerzitet uči od strane onih koji imaju monopol nad naukom – onda mi nemamo ni pravo, a ni izgovor da u osnovnim školama, u koje se ide onda kad se za to ugrabi prilika, učimo decu kako je Bog za šest dana stvorio svet ni iz čega i svim ostalim besmislicama iz davno prevaziđenih legendi. Istina je univerzalna i svi imaju pravo na nju. Okačiti na nju etiketu sa cenom, načiniti je monopolom privilegovane manjine, sistematski držati siromašne u neznanju i – što je još gore – nametati im dogmatsku, zvaničnu doktrinu koja se kosi sa naučnim učenjem kako bi i sami čutke prihvatili žalosno stanje u kojem se nalaze - za mene je to nedopustiv bezobrazluk. Lično smatram da se najdelotvorniji vid protesta i najperspektivniji oblik revolucionarne akcije sastoji u maksimalnom pružanju znanja i istine potlačenima, obespravljenima i svima onima koji žele pravdu. Uveren sam da će time njihove težnje biti usmerene ka velikom poduhvatu izgradnje novog društva.

Tako su izgledale osnovne crte za premijerno predstavljanje *Moderne škole* u javnosti. Najava je glasila ovako:

PROGRAM

Misija *Moderne škole* je da se pobrine da od dečaka i devojčica koji su joj povereni na staranje načini dobro obrazovane, iskrene i pravične pojedince oslobođene svih predrasuda.

U tom cilju, stara dogmatska učenja biće zamenjena racionalnom metodom prirodnih nauka. Time će prirodni potencijali svakog učenika biti podsticani, razvijani i usmeravani kako bi on ili ona postali ne samo korisni članovi društva, ličnosti sa u potpunosti razvijenim ličnim sposobnostima, već i jedinice koje će neizostavno doprineti napretku celokupne zajednice.

Naučiću mlade valjanim društvenim obavezama, u skladu sa pravičnim principom da “nema obaveza bez prava, niti prava bez obaveza.”

Uzimajući u obzir pozitivne rezultate koje je mešovito obrazovanje dalo u inostranstvu, a pogotovo misiju *Moderne škole* – uspostavljanje društva u kojem će vladati bratski odnosi između muškaraca i žena, bez obzira na pol ili klasu – upisivaćemo decu oba pola stariju od pet godina.

U cilju daljeg razvoja *Moderne škole*, nedeljom ujutru držaćemo predavanja o nedaćama čovečanstva kroz istoriju, kao i o muškarcima i ženama koji su se istakli u nauci, umetnosti ili u svetlu napretka. Ova predavanja otvorena su za roditelje naših učenika.

U nadi da će intelektualni rad *Moderne škole* biti plodonosan, pored obezbeđivanja higijenskih uslova u školi i njenim podružnicama, potrudili smo se da obezbedimo medicinski pregled dece prilikom njihovog upisa u školu. Rezultati pregleda biće saopšteni roditeljima ukoliko za to bude bilo potrebe, a ostali pregledi će biti održavani periodično, kako bi se sprečilo širenje zaraznih bolesti za vreme boravka u školi.

U nedelji koja je prethodila otvaranju *Moderne škole* pozvao sam predstavnike štampe da nas posete i o tome napišu koju reč, i neke od novina dale su zaista laskave ocene o načinu rada škole. Možda će biti od istorijskog značaja da ovde citiram nekoliko pasusa iz časopisa *El Diluvio*:

U ovoj školi cveta budućnost. Graditi škole na bilo kojim drugačijim osnovama od ove bilo bi isto kao graditi nešto na pesku. Nažalost, škole mogu biti stavljene ili u službu tiranije ili u službu slobode, pa samim tim služiti ili varvarizmu ili civilizaciji.

Zato možemo da izrazimo zadovoljstvo što postoji nekolicina patriota i humanitarnih radnika koji shvataju izuzetnu važnost ove društvene funkcije, a koju naša vlada sistematski zanemaruje -

ljudi spremnih da osnivanjem Moderne škole izađu u susret ovoj neodložnoj potrebi; govorimo o školi koja neće težiti da promoviše interese sekta i kretati se utabanim stazama, kao što je to bio slučaj do sada, već o ustanovi koja će izgraditi intelektualno okruženje u kojem će nova generacija upijati ideje i impulse koje tok napretka neprestano donosi.

Ovaj cilj je jedino moguće postići kroz individualnu inicijativu. Naše postojeće institucije, zaražene svim porocima prošlosti i oslabljene svim trivijalnostima sadašnjosti, nisu u stanju da ispune ovu funkciju. Na ljudima plemenitog uma i nesebičnih osećanja je da prokrče novi put kojim će buduće generacije dosegnuti nove visine.

Ovo je bilo, ili će tek biti, postignuto od strane osnivača skromne Moderne škole, koju smo posetili na ljubazan poziv njenih direktora i ljudi koji učestvuju u njenom razvoju. Ova škola, za razliku od većine obrazovnih ustanova, ne predstavlja komercijalni poduhvat, već pedagoški eksperiment kakav imamo na još samo jednom mestu u Španiji ("Slobodni institut za obrazovanje u Madridu" - The Free Institution of Education at Madrid).

Gospodin Salas Anton (Salas Anton) je na izuzetan način predstavio program škole grupici okupljenih novinara i drugih zvanica koji su prisustvovali skromnoj svečanosti priređenoj povodom najave otvaranja, a vrlo nadahnuto je govorio i o sistemu obrazovanja u kojem bi se deca učila samo istini, ili bar onome što je kao takvo dokazano, i ničemu drugom sem istine. Posebno je istakao nameru osnivača da ne otvore još jednu kvazi-svetovnu školu, kakve obično krase strasno zagovaranje dogmatizma, već spokojnu osmatračnicu otvorenu za sva četiri vetra nebeska, bez oblaka koji bi zaklanjali horizont i prečili se na putu između izvora svetlosti i čovekovog uma.

IV. Rani program

Došlo je vreme da planiramo svečano otvaranje *Moderne škole*. Nešto malo pre toga, pozvao sam jedan broj građana visokog ugleda i naprednih shvatanja da mi pomognu i oforme neku vrstu savetodavnog odbora. Moj razgovor sa njima u Barseloni mi je puno značio, a sa mnogima od njih sam ostao u stalnom kontaktu, zbog čega moram da izrazim svoju zahvalnost. Njihov predlog je glasio da *Modernu školu* otvorimo svečanom priredbom – uključujući pozivnice, slanje obaveštenja novinskim redakcijama, veliku dvoranu, muziku i obraćanje istaknutih liberala. Tako nešto bilo bi vrlo lako izvodljivo i time bi privukli publiku od stotina ljudi koji bi aplaudirali prolaznim entuzijazmom, koji inače karakteriše sve naše javne događaje. Ipak, nisam bio oduševljen ovakvom idejom. Kao pozitivista i idealista, bio sam ubeđen da bi obeležavanju početka rada ustanove koje je bila posvećena reformama najviše priličila jednostavna i skromna svečanost. Sve drugo mi je delovalo kao neiskren pokušaj činjenja ustupaka mlitavim običajima i samom zlu na koje sam se okomio. Predlog odbora je, stoga, bio nespojiv sa mojom savešću i mojim karakterom, a u toj i svim ostalim stvarima koje se tiču *Moderne škole*, moja je reč bila poslednja.

U prvom broju *Biltena Moderne škole* (Bulletin of the Modern School), od 30. oktobra 1901. godine, obrazložio sam osnovne principe *Moderne škole*, koje ću ovde ponoviti.

Oni prividni proizvodi uma, "a priori" ideje i sve apsurdne izmišljotine koje su do sada smatrane istinama i koje su diktirale principe ljudskog ponašanja, već neko vreme izazivaju osudu od strane razuma i ozlojeđenost savesti. Sunce ne dodiruje više tek ovlaš vrhove planina; njegovi zraci preplavljaju doline, a mi uživamo u podnevnoj svetlosti. Nauka nije više baština grupice privilegovanih individua; njeni blagotvorni zraci sada prodiru manje ili više svesno u svaku poru društva. Na svakom koraku ona raspršuje stare zablude; pouzdanom metodom iskustva i posmatranja omogućava nam da steknemo precizno znanje i kriterijume kada su u pitanju prirodni predmeti i zakoni koji njima upravljaju. Svojim neospornim autoritetom ona čini da ljudi zauvek ostave po strani svoje nedodirljive pozicije i privilegije, a sebe doživljava kao nadzorni princip ljudskog života, nadahnjujući sve ljude zajedničkim osećanjem humanosti. Oslanjajući se na skromne resurse, ali sa čvrstom i racionalnom verom i duhom koji se ne da tako lako zastrašiti, kakve god bile prepreke koje nas očekuju na našem putu, osnovali smo Modernu školu. Njen cilj je da učenicima prenesemo znanje zasnovano na prirodnim naukama, ne ulazeći pritom ni u kakve kompromise sa tradicionalnim metodama. Ovaj novi pristup obrazovanju, kao jedini metod koji je ispravan i pozitivan, rasprostranjen je u civilizovanom svetu i već ima bezbroj pristalica među ljudima istaknutih intelektualnih kvaliteta i uzvišenih moralnih principa. Svesni smo da imamo mnogo neprijatelja. Svesni smo i mnogih predrasuda koje opterećuju društvenu savest naše zemlje, a koje se javljaju kao posledica srednjevekovnog, subjektivnog i dogmatskog obrazovanja koje karakterišu smešne pretenzije na posedovanje nekog nepogrešivog kriterijuma. Takođe smo svesni da na temelju zakona o naslednosti, uz uticaje iz okruženja, urođene i spontane tendencije kod male dece još više bivaju izražene u adolescenciji. Očekuje nas nemilosrdna borba i naporan rad, ali postojanom i nepokolebljivom voljom, kao jednim providenjem moralnog sveta, uvereni smo da ćemo ostvariti pobedu kojoj težimo. Razvijaćemo

umove koji misle, umove sposobne da reaguju na naša uputstva. Postaraćemo se da naši učenici po izlasku iz škole zadrže izričito neprijateljstvo prema predrasudama; da budu čvrsti u ubedenjima, kadri da o svakom pitanju formiraju sopstvene racionalne sudove.

To ne znači da ćemo dopustiti da dete na samom početku svog obrazovanja formira sopstvene ideje. Sokratov metod može biti pogrešan ukoliko se uzima previše bukvalno. Sama struktura uma na početku detetovog razvoja zahteva da u ovom stadijumu ono pre svega prima i sakuplja informacije. Na učiteljima je da poseju seme ideja. To seme će, kada godine i snaga dovoljno osnaže mozak, doneti odgovarajuće cvetove i plodove, u skladu sa stepenom inicijative i osobenostima učenikovog uma.

S druge strane, možemo reći da odbacujemo duboko uvreženo poimanje da obrazovanje zasnovano na prirodnim naukama usporava razvoj idealističkih sposobnosti. Ubedeni smo da istina glasi upravo suprotno. Uloga nauke je da takve sposobnosti ispravlja i usmerava, kao i da im pruži pravi osećaj stvarnosti. Cilj energije čovekovog uma jeste da napravi ideal uz pomoć umetnosti i filozofije. Međutim, ako želimo da se taj ideal ne sroza na nivo bajki ili tajnovitih i nepouzdanih snova i da takvu strukturu ne gradimo na pesku, apsolutno je neophodno da putem preciznih i pozitivnih učenja prirodnih nauka obezbedimo postojane i čvrste osnove.

Osim toga, čovekovo obrazovanje se ne sastoji samo od vežbanja intelekta, već se pažnja mora posvetiti i pitanjima srca i volje. Čovek ostaje potpuna i nepodeljena celina, uprkos raznolikosti svojih funkcija. I pored toga što njegova ličnost ima različite aspekte, u svojoj biti on je jedinstvena energija koja vidi, voli i svojom voljom istražuje ono što je ostavilo utisak na njegov um ili srce. Potpuno je morbidno i protivno zakonu ljudskog organizma napraviti ponor na mestu zdravog i skladnog kontinuiteta. Razdvajanje misli od volje je nesrećna karakteristika našeg doba. Do kakvih je sve fatalnih posledica to dovelo! Dovoljno je da se samo osvrnemo na domaće političke vođe i različite aspekte društvenog života, sve teško zaražene ovim opasnim dualizmom. Mnogi od njih su nesumnjivo jaki po pitanju svojih mentalnih sposobnosti i imaju mnoštvo ideja; ali, nedostaje im zdravo usmerenje i blagotvorne misli koje nauka donosi pojedincu i čovečanstvu u celini. Njihova neumorna sebičnost i želja da udome svoje rođake, potpomognuta tradicionalnim načinom razmišljanja, podiže sve čvršće bedeme oko njihovih srca i sprečava prodor naprednih ideja i stvaranje tog snažnog sentimenta koji je glavna pokretačka snaga čoveka. To je ono što pokušava da ukoči napredak i postavi prepreke na putu novih ideja, a onda i, kao posledica tih napora, dovodi do skepticizma većine, smrti naroda i neizbežnog očaja potlačenih.

Jedan od osnovnih principa naše pedagoške misije glasi da takav dualitet ličnosti ne postoji ni kod jednog pojedinca, bilo da on vidi i ceni istinu i dobrotu, bilo da je sledbenik zla. S obzirom da smo za svoju vodilju u obrazovanju uzeli prirodnu nauku, javlja se još jedna posledica; nastojaćemo da intelektualne utiske koje nauka prenosi učenicima pretvorimo u životnu snagu koja će biti pažljivo negovana. Kada ovakvo osećanje dovoljno ojača, ono prodire i doseže do najskrovitijih mesta čovekovog bića, prožimajući njegovu ličnost i dajući mu posebnu nijansu.

S obzirom da se čovekovo vaspitanje mora sprovoditi u okviru granica njegove ličnosti, sledi da će deca obrazovana po modelu koji smo naznačili, jednom kada postanu svoji ljudi, u nauci prepoznati jedinog pravog učitelja koji će ih voditi kroz život.

Škola je otvorena osmog septembra 1901. godine, sa tridesetoro polaznika – dvanaest devojčica i osamnaest dečaka. Za ciljeve našeg eksperimenta to je bilo sasvim dovoljno; nismo imali nameru da taj broj povećamo neko vreme, kako bi efikasnije mogli da pratimo napredak učenika. Neprijatelji nove škole bi iskoristili prvu priliku da kritikuju našu ideju o zajedničkom obrazovanju dečaka i devojčica.

Jedan deo ljudi koji su prisustvovali otvaranju privukli su članci o našem radu objavljeni u štampi, a ostatak su činili roditelji učenika i delegati raznih radničkih udruženja, koje sam pozvao u znak zahvalnosti za pruženu pomoć. Savetodavni odbor me je svečano položio na mesto direktora škole, a dvojica njegovih članova zatim su obrazložila njenu strukturu i ciljeve. Na ovako skroman način obeležili smo početak rada škole koja će se dugo održati. Osnovani smo *Modernu, naučnu i racionalnu školu*, čija se slava ubrzo pronela Evropom i Amerikom. Možda će jednog dana doći do skraćivanja njenog imena jednostavno u *Moderna škola* – ali pridevi *naučna* i *racionalna* vremenom će sve više i više dokazivati svoju opravdanost.

V. Zajedničko obrazovanje polova

Najvažnija tačka u našem programu racionalnog obrazovanja, uzmemo li u obzir intelektualni nivo naše zemlje, ali i novina koji će najverovatnije šokirati aktuelne predrasude i navike, odnosila se na zajedničko obrazovanje dečaka i devojčica.

Ovakva ideja nije potpuna nepoznanica u Španiji. Kao posledica okolnosti i primitivnih uslova za obrazovanje, u udaljenim planinskim selima našao bi se neki dobri sused, sveštenik ili crkvenjak koji je dečake i devojčice zajedno podučavao katehizmu ili čitanju. Zapravo, ponekad je sasvim zakonito, ili se bar dopušta, da se zaposle i učitelj i učiteljica. U takvim slučajevima, bilo ko od njih dvoje drži zajedničke časove dečacima i devojčicama, u šta sam i sâm imao priliku da se uverim prilikom posete jednom selu nadomak Barselone. U varošicama i gradovima, međutim, mešovita odeljenja nisu bila dozvoljena. Čitali smo da u inostranstvu postoje takve škole, ali niko da se usudi da slične korake po tom pitanju preduzme u Španiji, gde bi takav predlog bio dočekan kao potpuno utopistička ideja.

Imajući to u vidu, uzdržao sam od plasiranja ove teme u javnosti i posvetio se privatnim razgovorima sa pojedincima. Svakog roditelja koji je izrazio želju da pošalje sina u školu pitali smo da li u porodici imaju devojčice; bilo je neophodno objasniti svakom ponaosob razloge za zajedničko obrazovanje. Gde god da smo to činili, nailazili smo na zadovoljavajuće rezultate. Javnim obelodanjivanjem svoje namere samo bi pokrenuli bujicu predrasuda. Došlo bi do rasprava po novinama, konvencionalna osećanja bi se uzburkala, a strah od toga “šta će ljudi reći” – ta parališuća prepreka koja uvek stoji na putu dobrim namerama – odneo bi pobedu nad razumom. Bilo bi izuzetno teško, ako ne i nemoguće, ostvariti naš projekat. Budući da smo postupili kako jesmo, otpočeli smo rad sa brojem dečaka i devojčica koji je bio dovoljan, ali koji je bio u stalnom porastu, kao što se i vidi iz našeg školskog lista.

Za mene je pitanje zajedničkog obrazovanja bilo od vitalnog značaja. Ne radi se tu nužno samo o sprovođenju u delo nečega što ja smatram idealnim rezultatom racionalnog obrazovanja; upravo je sam ideal, začet u Modernoj školi, činio naše pouzdanje u postizanje tog cilja većim. Prirodne nauke, filozofija i istorija, prkoseći svim predrasudama koje pokušavaju suprotno, udružuju svoje snage u nameri da dokažu da su čovek i žena dva komplementarna aspekta ljudske prirode, a nespремnost da se ova suštinski važna istina prihvati oduvek je ostavljala fatalne posledice.

Zato sam u drugom broju školskog *Biltena* detaljno obrazložio svoje ideje:

Mešovito obrazovanje (rekoh) je sve prisutnija pojava među civilizovanim narodima. U mnogim državama ono je već dalo izuzetne rezultate. Suština ovog novog oblika obrazovanja sastoji se u tome da deca oba pola pohađaju iste časove; da se njihovi umovi razvijaju, srca pročiste, a volja ojača na potpuno istovetan način; da i muški i ženski pol budu u međusobnom kontaktu od samog detinjstva, te da žene u punom smislu reči budu saputnici muškaraca.

Povodom jednog od najsvečanijih trenutaka u životu, kada uz ceremonijalnu pompu čovek i žena stupaju u brak, jedna institucija koja se već istakla u gospodarenju mislima naših ljudi ističe da je žena čovekov životni saputnik. To su prazne priče, lišene svakog smisla, bez ikakvog vitalnog

i racionalnog značaja u životu, pošto smo svi svedoci da je u hrišćanskoj crkvi, u katoličanstvu posebno, stanje upravo suprotno. Ne tako davno, pobožne i iskrene hrišćanke gorko su se žalile na moralno poniženje koje kao žene doživljavaju u okviru Crkve: "Bilo bi krajnje bogohulno da se žena domogne nekog položaja u Crkvi, pa makar to bio i posao najništavnijeg sveštenika."

Čovek mora da pati od ozbiljnih mentalnih problema pa da ne vidi kako pod dominacijom hrišćanstva položaj žene nije ništa lakši nego što je bio u drugim civilizacijama; uistinu, znatno je teži, a situacija je sve gora. Očigledno je da je napredak patrijarhata doveo do toga da žena u savremenom hrišćanskom društvu ne pripada sebi; ona ima ulogu običnog pridodatka muškarcu, stalno je potčinjena svom vrhovnom gospodaru i kao pas stoji vezana za njega, ponekad možda i zlatnim lancima. Muškarac je od nje zauvek načinio nižu vrstu. Jednom kada je ovo postignuto, pred ženom su stajale svega dve mogućnosti: da je muškarac tlači i učutkuje, ili da je tretira kao naivno dete – već prema tome kako je gospodar raspoložen. Ukoliko nekad i primetimo simptome novog duha u njoj, ukoliko krene da se ponaša svojevolumno i traži svoju samostalnost, ukoliko počne da, sa iritirajućom sporošću, prelazi iz položaja robinje u položaj cenjene štice, za to ima da zahvali blagotvornom duhu nauke, koja određuje običaje rasa i odlučuje o vladarima naših društava.

Napori muškaraca učinjeni u cilju stvaranja srećnijeg čovečanstva do sada nisu urodili plodom; u budućnosti to mora biti zajedničko delo oba pola; obaveza leži i na muškarcima i na ženama, već prema njihovim tačkama gledišta. Važno je shvatiti da u pogledu životnih ciljeva muškarac nije ni inferioran, ali ni superioran nad ženom, kako smo inače skloni da mislimo. Njihove osobine su različite prirode i nemoguće je praviti poređenje između dve različite stvari.

Kao što to mnogi psiholozi i sociolozi primećuju, ljudska rasa ima dva osnovna aspekta. Muškarac je oličenje domena misli i naprednog duha, dok žena u svojoj moralnoj prirodi nosi karakteristične note intenzivne osećajnosti i konzervativnog duha. Međutim, ovakav stav o polovima uopšte nije ohrabrujuć za ideje reakcionara. Ukoliko je priroda ženi namenila nadmoć konzervativnog elementa i emocija, to je ne čini manje podobnom da bude saputnica muškarca. Struktura njene prirode je ne sprečava da se bavi razmatranjem važnih stvari, niti je nužno da žena svoj um koristi suprotno učenjima nauke i upija svakojaka sujeverja i bajke. To što neko ima konzervativnu narav ne znači da je obavezan i da se usmeri u određenom pravcu misli, niti da mora da bude opsednut predrasudama u vezi svega što se odnosi na stvarnost.

"Konzervirati" jednostavno znači "zadržati", sačuvati ono što nam je dato ili ono što smo sami proizveli. Uzimajući ulogu žene u ovom smislu, autor knjige "Religija budućnosti" (The Religion of the Future) iznosi: "Konzervativni duh može se odnositi kako na istinu, tako i na zabludu; sve zavisi od toga šta je to što "konzervirate". Ukoliko se žena poznaje u filozofiju i nauku, njena konzervativna snaga neće predstavljati nedostatak, već prednost po naprednu misao."

S druge strane, ističe se da je žena osetljivo biće. Ona ne zadržava sebično za sebe ono što primi; ona dalje širi svoja uverenja, svoje ideje i sve dobro i loše što ubrajamo u njena moralna blaga. Ona insistira da te blagodeti podeli sa svima onima koji se tajnovitom snagom emocije poistovećuju sa njom. Na izuzetno spretan način, potpuno nesvesno, cela njena moralna fizionomija, njena duša ostavlja neku vrstu otiska na duše onih koje voli.

Ako su prve ideje koje učitelj usađuje u um deteta klice istine i pozitivnog znanja; ukoliko sâm učitelj prati korak naučnog duha vremena, rezultat će biti zadovoljavajući u svakom pogledu. Međutim, ukoliko čoveka u prvom periodu njegovog mentalnog razvoja hrane bajkama, zabludama i svim onim što je u suprotnosti sa duhom nauke, šta nam je onda za očekivati od njegove budućnosti? Kada takvo dete postane čovek, samo će stajati kao prepreka na putu napretka. Ljudska svest je u detinjstvu sačinjena od istog prirodnog materijala kao i ljudski organizam; nežna je i meka. Auto-

matski se prihvata sve što dolazi spolja. Vremenom ona gubi na gipkosti i postaje relativno gruba. Od tog trenutka pa nadalje, sve ideje koje dete primi od majke biće čvrste i poistovećene sa mladalačkom svešću.

Oštrina racionalnijih ideja koje mladi ljudi stiču kroz društvene odnose ili samostalnim radom može u nekim slučajevima osloboditi um od pogrešnih ideja iz detinjstva. Ali, koji će biti najverovatniji praktični ishod ovakve transformacije uma kada je u pitanju ponašanje osobe? Ne smemo zaboraviti činjenicu da emocije koje su povezane sa ranim idejama u većini slučajeva ostaju pohranjene duboko u srcu. To objašnjava zašto kod tako velikog broja ljudi prepoznamo takvu naglašenu i žalosnu neusklađenost između misli i dela, inteligencije i volje, a to često vodi do zanemarivanja lepog ponašanja i kočenja napretka.

Osnovni sloj osećanja, koji dugujemo našim majkama, izuzetno je žilav i otporan – on tako neprimetno zalazi u samu srž našeg bića da i najživahniji tipovi ličnosti, oni koji su imali istinsku priliku da menjaju svoj um i volju, jednom kada požele da sistematizuju svoje ideje ne pokazuju ni najmanju želju za otkrivanjem ovog tajnog elementa koji su im podarile njihove majke.

Žena ne sme biti ograničena na svoj dom. Opseg njenih aktivnosti treba da seže daleko izvan okvira kuće; on mora da se širi do samih granica društva. Međutim, da bi njene aktivnosti urodile plodom, nužno je da količina znanja koje joj prenosimo ni u kom slučaju ne bude ograničena; i kada je u pitanju kvalitet, i kada je u pitanju kvantitet, ona mora da uči isto što i muškarac. Kada nauka dopre do uma žene, njena bogata žila osećanja, taj karakteristični element njene prirode i uvek rado viđeni vesnik mira i sreće među ljudima, dobiće jasno određeni pravac.

Rečeno je da žena predstavlja kontinuitet, a da muškarac predstavlja promenu: muškarac je individua, žena je vrsta. Ipak, ova bi promena bila beskorisna, nepostojana, kratkog veka i bez ikakve društvene osnove u stvarnosti da dela žena ne ojačavaju i učvršćuju dostignuća muškarca. Individua kao takva predstavlja najlepši cvet, nešto najvažnije u životu. Žena, koja predstavlja vrstu, ima zadatak da unutar nje zadrži elemente koji joj obogaćuju život, ali da bi ovu funkciju adekvatno ispunila neophodne su joj naučne instrukcije.

Čovečanstvo će mnogo brže i samouverenije koračati putem napretka, a svoje resurse uvećati višestruko ukoliko se ideje iz nauke kombinuju sa emotivnom snagom žene. Ribo¹ je primetio da ideja ostaje samo ideja, čin inteligencije koji nije u stanju da išta stvori ili učini ukoliko nije praćen nekim emocionalnim stanjem, svojom pokretačkom snagom. Stoga se stav da se, u cilju napretka, ideja ne zadržava predugo u čistom misaonom obliku uzima za naučnu istinu. Tako nešto je moguće postići povezivanjem ideja sa osećanjima i ljubavlju, koje uvek uspevaju da ih preobrate u neki životno važan čin.

Kada će sve ovo biti postignuto? Kada ćemo imati venčanje ideja sa strastvenim srcem žene? Odgovor glasi - onog trenutka kada uspostavimo moralni matrijarhat među civilizovanim narodima. Gledano na nivou porodice, čovečanstvo će tada s jedne strane dobiti merodavnog učitelja koji će nove generacije usmeravati u pogledu ideala, a s druge apostola i energičnog zagovornika koji će u umove ljudi utiskivati vrednost slobode i potrebu za međuljudskom saradnjom.

¹ Teodul Ribo (Théodule-Armand Ribot), 1839-1916, bio je francuski filozof i jedan od pionira moderne psihologije. Bavio se proučavanjem volje, ličnosti i pažnje, te uticajem emocionalnih i afektivnih faktora na mentalno zdravlje čoveka. (prim. Mile od Umu)

VI. Zajedničko obrazovanje društvenih klasa

Zajedničko obrazovanje različitih društvenih klasa je podjednako važno kao i zajedničko obrazovanje polova. Ja možda jesam osnovao školu dajući besplatne časove, ali škola namenjena isključivo siromašnoj deci ne bi bila racionalna škola; jer, da nije bilo pokornosti i lakovernosti kojima ih uče u starom tipu škole, ta bi deca bila izuzetno buntovnički nastrojena i instinktivno bi gajila osećanja mržnje.

Ne postoji način da se umakne ovoj dilemi. U školi nemamo polugode rezervisano isključivo za siromašne - postoji ili sistematsko insistiranje na zabludama i neznanju, posredstvom lažnog učenja, ili mržnja prema onima na vlasti, koji eksploatišu druge. Reč je o složenoj situaciji koju valja dobro razjasniti. Otpor ugnjetavanju je pitanje čiste statike, ravnoteže. Između dva savršeno jednaka čoveka, kao što je istaknuto u besmrtnoj rečenici kojom počinje čuvena *Deklaracija francuske revolucije* ("Ljudi su rođeni i ostaju slobodni i jednaki u pravima"), ne može biti društvene nejednakosti. Ukoliko takva nejednakost postoji, jedni će tiranisati, a drugi će mrzeti i buniti se. Pobuna kao tendencija predstavlja sredstvo izjednačavanja i u toj meri je prirodna i racionalna, ma koliko se njeni zli pratioci, zakon i religija, upirali da dokažu suprotno.

Usudujem se da sasvim otvoreno kažem: potlačeni i eksploatisani imaju pravo da se bune, jer moraju da povrate svoja prava kako bi u potpunosti uživali u svom delu zajedničkog nasleđa čovečanstva. S obzirom da u *Modernoj školi* ipak moramo da radimo sa decom koju pripremamo za stupanje u odraslo doba, ne smemo dozvoliti širenje čežnje i mržnje ili osećanja privrženosti i bunta, koje možda priliče odraslima. Drugim rečima, ne bi valjalo ubirati plodove pre nego oni sami ne sazre kao posledica adekvatnog odgoja, niti bi smeli da pokušavamo da deci usadimo osećaj odgovornosti sve dok im svest ne bude spremna za prihvatanje takve odgovornosti. Neka u *Modernoj školi* deca nauče kako da budu ljudi - kada to postanu, onda se mogu izjašnjavati kao borci protiv nepravde.

Ne treba mnogo lupati glavu da bi došli do zaključka kako škola namenjena isključivo deci iz bogatih porodica ne može biti racionalna škola. Po samoj svojoj prirodi, takva škola teži da insistira na očuvanju privilegija i obezbeđivanju novih prednosti. Jedini zdravi i prosvetljeni tip škole je onaj koji omogućava zajedničko obrazovanje siromašnih i bogatih, škola u kojoj jedna klasa dolazi u dodir sa drugom u bezbrižnoj jednakosti detinjstva putem sistematske jednakosti koja se neguje u racionalnoj školi.

Sa ovim ciljem na umu, odlučio sam da nađem učenike iz svih društvenih slojeva i uvrstim ih u zajedničko odeljenje, po sistemu koji je prilagođen društvenom položaju roditelja ili staratelja dece; ne bih imao fiksnu ili stalnu platu, već neku vrstu pomične skale u vidu držanja besplatnih časova za neke grupe i naplaćivanja troškova za druge. Kasnije sam u izdanju školskog *Biltena* od desetog maja 1905. godine objavio sledeći članak na ovu temu:

Jedan naš istaknuti prijatelj održao je prošle nedelje u Republikanskom klubu predavanje na temu "Savremena pedagogija", u okviru kojeg je publici objasnio šta se podrazumeva pod savremenim obrazovanjem i kakve prednosti ono može da donese društvu. Pošto sam mišljenja da je ova tema

izuzetno značajna i da bi naišla na dobar prijem u javnosti, ovdje iznosim svoje viđenje i stav po tom pitanju. Slažem se sa onim što je naš gost rekao prilikom izlaganja svojih ideala, ali ne i sa predlozima koje je dao u pogledu ostvarivanja istih, niti u isticanju škola u Francuskoj i Belgiji kao modela prema kojima se treba ravnati.

Zapravo, radi se o tome da sinjor C. očekuje od države, parlamenta ili lokalnih vlasti da grade i opremaju obrazovne institucije, kao i da rukovode njima. Po meni je to velika greška. Ukoliko savremena pedagogija predstavlja korak ka uspostavljanju novog i pravednijeg društva; ukoliko nam poručuje da nadolazeće generacije treba da podučavamo razlozima koji su doprineli i koji održavaju društvenu neravnotežu; ukoliko nas ona čini nestrpljivim da potomstvo pripremimo za bolje dane, oslobađajući ih religioznih izmišljotina i svih ideja koje propagiraju potčinjenost i neizbežnost društveno-ekonomske nejednakosti, onda ih ne smemo prepustiti ni državi ni bilo kojoj drugoj zvaničnoj tvorevini koja nužno štiti postojeće privilegije i donosi zakone koji omogućuju eksploataciju jednog čoveka od strane drugog, taj kobni izvor onih najgorih oblika zlostavljanja.

Dokaza za istinitost ove tvrdnje je toliko mnogo da ih sa lakoćom može naći svako ko se odluči da makar na tren zaviri u fabrike, radionice i ostala stecišta najamnog rada i raspita se malo podrobnije o načinu života kako onih na višim, tako i onih na nižim društvenim položajima. Do sličnih zaključaka će doći i ako poseti nekakve "sudove pravde" ili postavi par pitanja zatvorenicima koji leže po našim kazneno-popravnim institucijama u vezi njihovih motiva za rđavo ponašanje. Ukoliko ni ovo ne bude dovoljan dokaz da država brine samo o bogatima i da sa neodobravanjem gleda na one koji se bune protiv nepravde, biće korisno osvrnuti se na nedavne događaje u Belgiji. Ova država, prema rečima sinjora C., pokazuje toliko brige prema obrazovanju i sprovodi ga na tako izvanredan način da je postojanje privatnih škola prosto nezamislivo. U državnim školama se, veli on, deca bogatih mešaju sa decom siromašnih, a čak je katkad moguće videti kako dete iz bogate porodice šeta ruku pod ruku sa svojim siromašnim vršnjakom iz nižeg društvenog sloja. Priznajem da deca svih klasa mogu pohađati škole u Belgiji; ali znanje koje tamo dobijaju zasnovano je na navodnoj činjenici da je podela na bogate i siromašne nužna, kao i na tvrdnji da se društveni sklad i harmonija postižu ispunjavanjem zakonskih obaveza.

Sasvim je prirodno što gazde žele da ovakav vid obrazovanja vide na svakom mestu. Njime se dovode u red oni koji bi jednog dana mogli pasti u iskušenje da se pobune. Nije bilo tako davno kada su sinovi bogatih, naoružani i organizovani u jedinice nacionalne odbrane, ubijali sinove siromašnih koji su tražili jedinstveno pravo na ulicama Brisela i drugih belgijskih gradova. Opet, moje iskustvo sa kvalitetom obrazovanja u Belgiji značajno se razlikuje od iskustva našeg predavača. Pred sobom imam različita izdanja jednog belgijskog časopisa (*L'Express de Liège*) koji je posvetio čitav jedan članak temi naslovljenoj "Uništenje domaćeg sistema obrazovanja" (*The Destruction of our National System of Education*). Date činjenice su, nažalost, veoma slične činjenicama o stanju obrazovanja u Španiji, iako su religiozni krugovi ove zemlje po pitanju obrazovanja odmakli relativno daleko. Šteta samo što je, kao što svi već znaju, reč o sistematizovanom neznanju. U svakom slučaju, nije slučajno što Belgijom upravlja nasilna klerikalna vlada.

Kada je reč o modernom obrazovanju u francuskim školama, ne možemo da ne spomenemo jednu knjigu koja igra zaista važnu ulogu u procesu istinski sekularnog obrazovanja. Istog dana kada je sinjor C. držao predavanje u Graciji, pariski časopis *L'Action* objavio je članak naslovljen "Kako se predaje sekularna moralnost" (*How Secular Morality is Taught*), sa osvrtom na knjigu *Re-cueil de maximes et Pen-sees morales*, iz koje se navodi par odavno prevaziđenih ideja koje vredaju ono najelementarnije što podrazumevamo pod pojmom "zdrav razum".

Nameće se pitanje, "A šta da radimo kad već ne možemo da se oslonimo na pomoć države, parlamenta ili lokalnih vlasti?" Moramo da se obratimo za pomoć onima kojima je u interesu da do reforme dođe; pre svega radnicima, a onda i onim privilegovanim ljudima koji su dovoljno obrazovani i imaju istančan osećaj za pravdu. Takvih možda neće biti mnogo, ali oni postoje, čak lično poznajem nekolicinu njih. Naš predavač se žalio na neefikasnost građanskih vlasti u donošenju neophodnih reformi. Ubeđen sam da bi mu se više isplatilo da svoje vreme nije trošio na njih, već da se direktno obratio radničkoj klasi.

Teren mu je dobro pripremljen. Neka samo izvoli da poseti razna radnička udruženja, republikanska bratstva, centre za obuku, radničke savete i sva druga tela posvećena radu na reformi¹, neka čuje jezik istine koji poziva na jedinstvo i smelost. Neka vidi koliko se pažnje posvećuje problemu racionalnog i naučnog znanja, vrsti nastave koja ukazuje na nepravdu privilegija i mogućnost reformi. Ukoliko, dakle, pojedinci i udruženja nastave da se udružuju u svojim nastojanjima da donesu oslobođenje onima koji pate – a nisu samo radnici ti koji pate – sinjor C. može slobodno da računa na pozitivne, zdrave i efikasne rezultate. Uzdamo li se, pak, u vlast, šta god da od nje dobijemo biće sa zakašnjenjem i samo će služiti da unese zabunu kada su u pitanju ideje. To, i naravno da očuva nadmoć jedne klase nad drugom.

¹ Ovakvih društava naročito mnogo ima u Španiji, gde je državni sistem obrazovanja vredan žaljenja, a škole su najčešće upravljaju po njemu. (prim. Dž. M.)

VII. Školska higijena

Kada je u pitanju higijena, mi u Španiji trpimo uticaj užasnih ideja koje vode poreklo iz katoličke crkve. Sveti Alojzije i Sveti Benedikt J. Labre nisu ni jedini, a ni najreprezentativniji sveci na spisku navodnih stanovnika nebeskog carstva, ali kao gospodari nečistoće slove za najpopularnije. Sa takvim vrstama savršenstva¹, u svetu neznanja koji sveštenstvo i liberali iz srednje klase mudro i podmuklo pokušavaju da održe po svaku cenu, bilo je sasvim za očekivati da deca koja treba da pođu u našu školu vape za čistoćom; u svetu iz kojeg ona dolaze, prljavština je tradicija.

Otpočeli smo zato pažljivu i sistematsku kampanju u kojoj smo deci govorili kako prljave osobe ili predmeti izazivaju gnušanje, a čistoća donosi poštovanje i naklonost; kako se čovek podsvesno približava osobi koja je čista i udaljava od one koja je prljava i smrdi i kako bi trebalo težiti tome da zaradimo poštovanje onih koji to shvataju i da se stidimo ako izazivamo njihovo gnušanje.

Zatim smo čistoću predstavili kao jedan aspekt lepote, a nečistoću kao deo ružnoće. Konačno, hrabro smo se zaputili u predeo higijene, ukazujući na to da je prljavština uzrok bolesti i stalni mogući izvor zaraza i epidemija, dok je čistoća jedan od glavnih uslova zdravlja. Ovim smo brzo uspeli da decu pridobijemo na stranu čistoće i uputili ih u naučne principe higijene.

Uticaji sa ovih časova proširili su se i na porodice naših učenika, pošto su novi zahtevi dece poremetili tradicionalne higijenske navike u kući. Jedno dete bi pod hitno tražilo da mu operu noge, drugo da ga okupaju, treće da ima svoju četkicu i pastu za zube, četvrto bi htelo novu odeću ili obuću itd. Sirote majke, opterećene svojim dnevnim obavezama, ponekad skrhanе pod teretom okolnosti u kojima životare i verovatno pod uticajem religioznog učenja, nastojale su da spreče dečije molbe; ipak, na kraju je novi način života koji su deca donela kući pobedio, što možemo uzeti kao dobar predznak oporavka koje će racionalno obrazovanje jednog dana doneti.

Detaljnije objašnjenje principa školske higijene sam prepustio ljudima koji su u tom smislu kompetentni; dr Martinez Vargas (Dr. Martinez Vargas) i drugi napisali su vrlo stručne i obimne članke na tu temu za naš školski list. Postoje i drugi članci, koji se tiču uloge igara i igranja u kontekstu savremene pedagogije².

¹ Naročito su čuvena predanja iz života Benedikta J. Labrea i drugih koja pokazuju da su namerno negovali ljudsku nečistoću. (prim. Dž. M.)

² Ovi članci se nalaze u španskom izdanju. Pošto ih nije pisao Ferer, ovde ću ih izostaviti. (prim. Dž. M.)

VIII. Učitelji

Pitanje izbora učitelja bila je još jedna stavka od izuzetnog značaja. Jednom kada smo završili nacrt programa racionalnog obrazovanje, ostalo je još samo da se načini odabir učitelja koji će biti kadri da taj program sprovedu i u delo. Shvatio sam, međutim, da takve osobe ne postoje. Još jednom smo potvrdili pravilo da potreba stvara sopstvena sredstva.

Učitelja je svakako bilo mnogo. Iako nije bogzna koliko visoka, učiteljska plata čoveku ipak može da priušti pristojan život. Ima nečeg univerzalno tačnog u narodnoj izreci da je “siromah gladniji od direktora škole.”¹ Istina je da u mnogim delovima Španije direktori škola pripadaju vladajućoj klasi, zajedno sa sveštenstvom, doktorima, trgovcima i zelenošima (koji su obično jedni od najbogatijih ljudi u mestu, uprkos tome što je njihov doprinos najmanji). Direktori škole primaju opštinsku platu i imaju određeni uticaj koji im ponekad može doneti neke materijalne prednosti. U većim gradovima, direktorima koji nisu zadovoljni svojom platom dozvoljeno je da drže časove u privatnim školama u kojima, u skladu sa lokalnim propisima, pripremaju mlade ljude za visoke škole. Uprkos tome što nemaju neku istaknutu poziciju u društvu, oni žive podjednako dobro kao i većina njihovih prijatelja pri vlasti.

Osim toga, postoje učitelji i u onim ustanovama koje se zovu “svetovne škole” – naziv koji je uvezen iz Francuske, gde se javio kao posledica činjenice da je ranije školovanje bilo isključivo religioznog karaktera i pod okriljem crkve. U Španiji nemamo takav slučaj. Međutim, koliko god neko učenje bilo hrišćansko, njega su uvek prenosili učitelji-laici. Ipak, pre će biti da su ovi samouki španski učitelji, nadahnuti osećanjima slobodne misli i političkog radikalizma, bili anti-katolici i anti-sveštenici nego racionalisti, u najpozitivnijem smislu te reči.

Profesionalni učitelji su morali da prođu kroz posebnu pripremu kako bi mogli da obavljaju posao prenošenja naučnih i racionalnih znanja. To je u svakom pogledu teško, ponekad čak i nemoguće, usled svih poteškoća koje rutinske navike stvaraju. S druge strane, oni koji su bili bez ikakvog pedagoškog iskustva, a ponudili su se da rade iz čiste oduševljenosti idejom, imali su još veću potrebu za pripremnom nastavom. Nije bilo lako izboriti se sa ovim problemom, zato što, osim same racionalne škole, na raspolaganju nismo imali niti jedno drugo mesto za sprovođenje ovih priprema.

Spasila nas je savršena organizovanost našeg sistema. Kada je, na inicijativu pojedinaca čvrsto rešenih da se upravljaju svojim idealima, *Moderna škola* napokon zaživela, poteškoće su počele da jenjavaju. Svako dogmatsko učenje bilo je odmah detektovano i odbacivano, svaki izlet ili devijacija u smeru metafizike momentalno je bila napuštena, a iskustvom smo polako stvarali novi i blagotvorni oblik pedagoške nauke. Nije to bila samo posledica moje posvećenosti i obazrivosti, već i zasluga mojih iskrenih učitelja, pa u nekoj meri i naivne prirode samih učenika. Sa sigurnošću možemo reći da ukoliko potreba zaista stvara sredstvo, onda to sredstvo vrlo brzo izlazi u susret potrebi.

¹ Dvadeset funti godišnje je prosečna plata za nekoga ko obavlja posao direktora škole u Španiji, a mnogi direktori ne mogu ni toliko da zarade. (prim. Dž. M.)

U svakom slučaju, da bih mogao da zaokružim svoj rad, osnovao sam *Modernu racionalističku školu* (Rationalist Modern School) za obrazovanje učitelja, kojom je rukovodio jedan iskusan stručnjak, uz saradnju učitelja iz *Moderne škole*. U njoj smo obučavali i uspostavljali izvrsnu saradnju sa jednim brojem mladih ljudi oba pola, sve dok nas pod pritiskom naših mračnih i moćnih neprijatelja despotske vlasti nisu zaustavile u tom poduhvatu, laskajući sebi kako su ga uništile zauvek.

IX. Reforma školstva

Onima koji žele da reformišu sistem obrazovanja dece na raspolaganju stoje dve opcije. Prva je da pokušaju da promene školu time što će decu učiti kako je trenutni sistem obrazovanja nepotpun i kako on mora biti modifikovan, potkrepljujući sve to naučnim dokazima; druga opcija podrazumeva osnivanje novih škola u kojima će principi biti direktno primenjivani u službi ideala u čijem su formiranju učestvovali svi oni koji odbacuju konvencije, okrutnost, prevare i neistinitost koja prožima same temelje savremenog društva.

Prvi metod nudi mnogobrojne prednosti i u skladu je sa teorijom evolucije koju svaki čovek od nauke prihvata kao jedino delotvorno sredstvo za postizanje cilja. Oni su teoretski u pravu i mi to u potpunosti priznajemo. Očigledno je da napredak psihologije i fiziologije neizbežno vodi ka važnim promenama na polju obrazovnih metoda; da će predavanja koja drže učitelji, sada kada se nalaze u zahvalnijoj poziciji da razumeju dete, biti bolje usklađena sa prirodnim zakonima. Dalje, tvrdim da će ova evolucija nastaviti da se kreće u pravcu ostvarivanja veće slobode, kao što sam ubeđen i da je nasilje metod neznanja. Konačno, predavač koji je zaista dostojan svog zvanja postići će sve to spontano; razumeće detetove potrebe i moći će da doprinese njegovom razvoju izlazeći u susret tim potrebama na najbolji mogući način.

Ipak, ako govorimo o činjenicama, mislim da oni koji rade na donošenju oporavka čovečanstvu ne mogu da očekuju pozitivne signale sa ove strane. Gazde su se uvek starale da kontrolišu obrazovanje ljudi; znaju oni bolje od bilo koga da im se moć u potpunosti zasniva na školstvu, pa zato i insistiraju na očuvanju svog monopola nad njim. Prošlo je vreme kada je vladajuća elita mogla da se suprotstavi širenju znanja i ograniči obrazovanje masa. Ranije je to bilo moguće zato što je ekonomski život odgovarao stepenu opšteg neznanja, a to neznanje je pospešivalo nametanje despotizma. Ipak, okolnosti su se promenile. Napredak nauke i naša nova otkrića revolucionarno su unapredili uslove rada i proizvodnje. Ljudi više neće moći da žive u neznanju; obrazovanje je apsolutno neophodno kako bi nacija mogla da se održi i ravnopravno nosi sa svojim ekonomskim suparnicima. Uvidevši to, gazde su težile da uspostave potpuniju organizaciju školskog sistema - ne zato što su hteli da se obrazovanjem društvo regeneriše, već zato što su trebali stručnije radnike koji će održavati industriju i bogatiti njihove gradove. Čak su i najreakcionarniji vladari naučili ovu lekciju: jasno su razumeli da stari politički kurs predstavlja opasnost po ekonomski život nacije i da je opšte obrazovanje neophodno prilagoditi novim uslovima.

Bili bismo u opasnoj zabludi da mislimo kako vladajuće klase nisu predvidele opasnosti koje po njih nosi intelektualni razvoj ljudi ili kako nisu shvatile neophodnost menjanja svojih metoda. Zapravo, njihove metode i jesu bile prilagođene novom načinu života; one su težile da uspostave kontrolu nad idejama koje prate teoriju evolucije. Nastojale su da očuvaju verovanje na kojem počiva društvena disciplina i da rezultatima naučnih istraživanja i idejama koje iz njih slede daju značenje koje će ići na ruku njihovim institucijama - upravo ih je ovo navelo da preuzmu kontrolu nad školstvom. Vladajuće elite svih zemalja, koje su pre toga pitanje obrazovanja prepuštale

sveštenstvu ozarenom od sreće što je najzad dobilo priliku da decu uči pokoravanju autoritetu, sada su preuzele stvari u svoje ruke.

Opasnost po njih sastojala se u oživljavanju ljudskog uma novim stavovima o životu i mogućim bujanjem ideja o oslobođenju koje čame negde u dubini čovekovog srca. Bila bi ludost boriti se protiv sila koje se još uvek nalaze u procesu formiranja; to bi ih samo još više rasplamsalo i, umesto da se pridržavaju starih metoda upravljanja, usvojili su neke nove i efikasnije metode. Nije trebalo biti genije pa doći do rešenja za ovaj problem. Sam sled događaja pomogao je onima na vlasti da pronadu način da se izbore sa poteškoćama koje su im pretile; gradili su škole i velikodušno težili proširenju sfere obrazovanja. Ukoliko je u nekom trenutku i postojao neki manji broj ljudi koji su se opirali tom impulsu – s obzirom da izvesna stremljenja uvek daju prednost jednoj ili drugoj političkoj opciji – svi su brzo uviđali da je najbolje da se povinuju okolnostima i pronadu neki drugi način da zaštite svoje interese i principe. Imali smo tada oštre borbe oko kontrole nad školama. Njih i dalje ima u svakoj civilizovanoj zemlji; ponekad su republikanci iz srednje klase ti koji odnesu pobjedu, ponekad sveštenstvo. Obe strane su prepoznavale značaj ovog problema i nisu oklevale da se žrtvuju za pobjedu. “Škola!”, bio je vapaj svake partije. U ovom silnom entuzijazmu nužno je prepoznati javni interes. Svako želi da se intelektualno uzdigne i usavrši obrazovanjem. Nekad je bilo moguće reći: “Oni hoće da te drže u neznanju kako bi te što bolje iskorištavali: mi hoćemo da budeš obrazovan i slobodan.” Tako nešto više nije moguće; škole svih vrsta niču na svakom koraku.

Kada je reč o ovakvoj načelnoj promeni stava među vladajućim elitama po pitanju potrebe za otvaranjem škola, imam dobar razlog da budem nepoverljiv prema njihovim namerama i izrazim sumnju u delotvornost sredstava koje pojedini pisci zagovaraju u cilju reforme. Po pravilu, reformisti su retko kad marili za društveni značaj obrazovanja: to su ljudi koji su istinski posvećeni naučnoj istini, ali zanemaruju sve što im u proučavanju ostane nepoznato. Iako je njihova nauka još u povelju, oni se svojski trude da shvate decu i nestrpljivi su da nauče koje su to najbolje metode uz pomoć kojih će podstaći intelektualni razvoj dece.

Ovakva vrsta profesionalne ravnodušnosti je, po mom mišljenju, izuzetno štetna po cilj kojem teže da služe. Ne smatram takve ljude ni najmanje neosetljivim na stvarnost društvenog sveta i uveren sam da oni zaista veruju da bi svojim trudom umnogome doprineli opštem dobru. “Želeći da prodremo u tajne čovekovog života,” vele oni, “i potanko objasnimo njegov fizički i psihički razvoj, usmerićemo obrazovanje u pravcu koji će podsticati oslobađanje energije. Reforma školskva nam nije prva briga i mi zaista nismo u mogućnosti da tačno kažemo kojim smernicama ona treba da se odvija. Nastavićemo stoga polako sa svojim radom, uvereni da će, po samoj prirodi stvari, reforma školstva doći kao rezultat naših istraživanja. Upitate li nas koja su naša očekivanja, priznaćemo da, kao i vi, priželjkujemo revoluciju koja će dete i čovečanstvo staviti pod okrilje nauke; ali čak i u ovom slučaju mi smo ubeđeni da naš rad doprinosi tom cilju, i da će čak biti najbrže i najpouzdanije sredstvo za njegovo ostvarenje.”

Ovakvo poimanje je sasvim logično, i ne postoji čovek koji bi mogao da ga porekne. Ipak, u svemu tome ima puno zabluda i to mora da se zna. Ukoliko se zamisli vladajuće klase podudaraju sa idejama reformista, ukoliko ih stvarno motiviše neprestan rad na izgradnji društva sve dok siromaštvo ne bude iskorenjeno, onda možemo priznati da je moć nauke dovoljna da poboljša živote mnogih ljudi. Ono što, međutim, imamo priliku da vidimo jeste da je jedini cilj onih koji teže osvajanju vlasti odbrana sopstvenih interesa, sopstvenih privilegija, kao i zadovoljenje ličnih ambicija. Već neko vreme odbijamo da prihvatimo fraze kojima se prikivaju takve ambicije. Tačno je da postoje pojedinci u kojima se da primetiti izvesna doza iskrenosti i koji s vremena na

vreme zamišljaju da ih pokreće želja za donošenjem dobrobiti čovečanstvu. Takvih je, nažalost, sve manje, a aktuelni pozitivizam je neumoljiv izvor sumnji u stvarne namere onih koji vladaju nama.

Na isti način na koji joj je uspelo da se prilagodi novonastaloj situaciji kada je iskrslilo pitanje neophodnosti obrazovanja i da otupi njegovu oštricu, vlast je obezbedila tumačenje i primenu novih naučnih ideja u školi, i to tako da njihova nadmoć nikad ne bude dovedena u pitanje. Ovakve ideje nije lako prihvatiti, a pojedinac mora da pažljivo radi na otkrivanju uspešnih metoda i načina na koji su stvari uređene ukoliko želi da izbegne verbalne zamke. Koliko se samo očekivalo i još uvek očekuje od obrazovanja! Oni najnapredniji od obrazovanja su očekivali sve, iako do pre samo par godina nisu mogli da shvate da upravo podučavanje dovodi do zabluda. Veliki deo znanja koje se prenosi u školi je beskorisno; i nadanja reformista su bila prazna zato što se školstvo, umesto da služi idealima, pretvorilo u jedno od najmoćnijih sredstava kojim vladajuća elita obezbeđuje pokornost svojih podanika. Učitelji su samo svesni ili nesvesni instrument njihove volje, obučavani na njihovim principima. Od malih nogu oni su, više nego iko drugi, trpeli disciplinu autoriteta. Samo je nekolicini uspelo da izbegne ovu despotsku dominaciju; oni su, generalno, nemoćni da joj se odupru, zato što su do te mere potlačeni školskom organizacijom da im nije preostalo ništa drugo do da je prihvate. Nema potrebe da ovde opisujemo taj sistem, dovoljna će biti jedna reč – Nasilje. Škola kod dece vodi glavnu reč u fizičkom, moralnom i intelektualnom smislu: ona vodi računa o tome da se njihovo obrazovanje odvija na željeni način i uskraćuje im kontakt sa prirodom kako bi ih oblikovala po pripremljenom modelu. Tu nalazimo i ključ za objašnjenje neuspeha želje vladajuće klase da kontroliše obrazovanje i kraja nadanjima reformista. "Obrazovanje" u praksi predstavlja dominaciju ili pripitomljavanje. Ne mislim da su ovi sistemi namerno upostavljeni sa ciljem da donesu željene rezultate. To bi predstavljalo delo nekog genija. Ali razvoj situacije je učinio da aktuelni sistem obrazovanja bude stavljen u službu neke nepregledne i unapred osmišljene koncepcije; bolje i nije moglo biti urađeno. Da bi tu koncepciju sprovedli u delo, učitelji su jedino mogli da se oslanjaju na principe discipline i autoriteta, što uvek nailazi na oduševljenje onih koji nam uređuju društvo; takvi ljudi imaju samo jednu jasnu ideju i jednu nameru – deca moraju da nauče da budu poslušna, i da veruju i misle u skladu sa aktuelnim društvenim dogmama. Ako je ovo cilj obrazovanja, onda ono ni ne može biti drugačije od onog kakvim ga vidimo danas. Podsticanje spontanog razvoja znanja i veština, ili ohrabrivanje deteta da slobodno teži zadovoljenju svojih fizičkih, intelektualnih i moralnih potreba nigde se ni ne pominje. Jedino o čemu oni vode računa je da detetu nametnu gotove ideje i onesposobe ga za nezavisno mišljenje, s ciljem da očuvaju postojeće društvene institucije – jednom rečju, da od njega naprave pojedinca koji je strogo prilagođen društvenom mehanizmu.

Ne možemo da očekujemo da ovakva vrsta obrazovanja na bilo koji način doprinese napretku čovečanstva. Ponavljam, u pitanju je puki instrument dominacije u rukama vladajućih klasa, koje nikada nisu pokazale ni najmanju želju da intelektualno uzdignu pojedinca. Dakle, potpuno je iluzorno očekivati ikakvo dobro od današnjih škola: ono što su radile do sada, one će nastaviti da rade i u budućnosti. Ne postoji apsolutno nijedan razlog da vladajuća elita prihvati drugačiji sistem; oni su rešili da obrazovanje koriste u sopstvene svrhe, i svako poboljšanje do kojeg eventualno dođe spremno će iskoristiti onako kako im to najviše bude odgovaralo. Dovoljno će biti da samo održe duh školske suvoparnosti i autoritativne discipline i svaka inovacija će im ići u korist. Zbog toga će stalno biti na oprezu i starati se da obezbede svoje interese.

Želeo bih da pažnji svojih čitalaca preporučim sledeću ideju - celokupni značaj obrazovanja svodi se na poštovanje fizičkih, intelektualnih i moralnih sposobnosti deteta. Kao i u nauci, jedini

mogući način dokazivanja jeste dokazivanje zasnovano na činjenicama; obrazovanje nije dostojno svog imena ukoliko nije oslobođeno svake vrste dogmatizma, ukoliko se samom detetu ne prepusti da razvije svoje veštine ili ukoliko škola nije spremna da podrži manifestacije tih veština. Ipak, ništa lakše nego promeniti ovakvo značenje obrazovanja, i ništa teže nego pridržavati ga se. Učitelj je uvek navalentan, nametljiv i sklon nasilju; istinski pedagog ne nameće svoje ideje i volju, već pokušava da dete osloni na njegove sopstvene snage.

Iz ovoga možemo da vidimo koliko je lako upravljati procesom obrazovanja, tačnije, koliko je lako onima koji bi da dominiraju pojedincem. Neke od najboljih mogućih pedagoških metoda u njihovim rukama postaju nova i efikasnija oruđa despotizma. Naš ideal je onaj od nauke; oslanjamo se na njega u želji da nam dâ snagu kojom ćemo obrazovati decu, vodeći računa o njihovom razvoju i obavezi da izađemo u susret njihovim potrebama, kako se one već budu javljale.

Ubeđeni smo da će obrazovanje u budućnosti biti potpuno spontano. Očigledno je da mi sami ovo ne možemo ostvariti u potpunosti, ali razvoj metoda u pravcu sveobuhvatnijeg poimanja života, kao i činjenica da svako poboljšanje znači manje nasilja ukazuje na to da imamo čvrste osnove kada se u cilju oslobođenja deteta okrećemo nauci.

Da li ovako izgleda ideal onih koji imaju stvarnu kontrolu nad školstvom? Da li ovako glase njihovi predlozi za unapređivanje obrazovanja? Da li su zaista spremni da se odreknu nasilja? Možda, ali jedino u smislu iznaženja novih i uspešnijih metoda za postizanje istog cilja – oblikovanje pojedinca koji će prihvatiti sve običaje, predrasude i neistine na kojima današnje društvo počiva.

Mi ne oklevamo da kažemo kako želimo ljude koji će se neprestano razvijati; ljude koji su kadri da neumorno rade na uništavanju i ponovnom stvaranju svog okruženja i sebe samih; ljude čija je intelektualna nezavisnost njihovo najmoćnije oružje, kojeg se ni po koju cenu neće odreći; ljude koji su uvek otvoreni za promene na bolje, ljude željne trijumfa novih ideja, nestrpljivih da u onaj jedan život koji im je stavljen na raspolaganje strpaju što više njih. Društvo se boji takvih ljudi, te zato od njega i ne možemo da očekujemo da uspostavi sistem obrazovanja koji će stvarati takve individue.

Koja je onda naša misija? Na koji to način mi doprinosimo reformi školstva?

Hajde da se malo pažljivije pozabavimo radom stručnjaka koji proučavaju razvoj deteta i da pokušamo da pronađemo način na koji ćemo njihove ideje moći da primenimo na vrstu obrazovanja kojoj težimo, a čiji je cilj sve potpunije oslobođenje pojedinca. Međutim, kako ćemo to izvesti? Tako što ćemo energično prionuti na posao i popularisati ideju osnivanja novih škola u kojima će se, što je to moguće više, negovati duh slobode koji će, kako osećamo, obeležiti celokupno obrazovanje u budućnosti.

Već smo naveli dokaze koji potvrđuju da takav metod daje izvanredne rezultate. Možemo da uništimo sve što u današnjim školama sadrži makar trunku nasilja, sve veštačke tvorevine kojima se deca otuđuju od prirode i života, intelektualnu i moralnu disciplinu koja je stavljena u službu nametanja gotovih ideja, sva verovanja koja su im kvarila i slabila volju. Bez straha da ćemo detetu nauditi možemo ga smestiti u normalno i prirodno okruženje, u kojem će biti u kontaktu sa svim onim što voli i gde će životno bitni utisci doći na mesto iscrpljujućeg iščitavanja knjiga. Postignemo li makar ovoliko, učinili smo puno po pitanju oslobođenja deteta.

U takvom okruženju slobodno možemo da se oslanjamo na naučne podatke, a onda i ubiramo plodove naučnih saznanja. Tačno je da nećemo moći da ostvarimo sva naša nadanja; da ćemo iz neznanja često biti primorani da se koristimo pogrešnim sredstvima. Ali, snagu će nam ulivati snažan osećaj da smo, premda ne u potpunosti ostvarenog cilja, postigli puno više od današnjih

škola. Draža mi je slobodna spontanost deteta koje ne zna ništa od usmenog znanja i intelektualne deformacije deteta koje je prošlo kroz postojeći sistem obrazovanja.

Ono što smo zamislili da uradimo u Barseloni danas se u mnogim mestima već sprovodi u delo. Svi smo se uverili da je takav metod ostvariv. Da ste mu se posvetili istog trena! Ne priželjkujemo da obustavimo rad na istraživanju razvoja deteta kako bismo obnovili školstvo. Iskoristimo ono što već znamo, istovremeno nastavljajući da učimo i primenjujemo naučeno. Sistem racionalnog obrazovanja je već moguć, a u školama za kakve se zalažemo deca će slobodno moći da napreduju u skladu sa svojim težnjama. Pokušajmo da unapredimo svoj rad i proširimo mu delokrug.

To su naši ciljevi. Dobro poznajemo poteškoće koje nas očekuju; ali svoje prve korake smo načinili uvereni da ćemo u ovom poduhvatu imati podršku onih koji na različite načine daju svoj doprinos oslobođenju ljudi od dogmi i običaja koji samo produžavaju vek ovom nepravednom društvu današnjice.

X. Ni nagrada, ni kazni

Racionalno obrazovanje prvenstveno služi kao sredstvo odbrane od zabluda i neznanja. Oglušiti se o istinu i prihvatiti apsurdnosti, nažalost, veoma je česta pojava u našem društvu, osobina kojoj možemo da zahvalimo za postojanje klasnih razlika i stalna sukobljavanja interesa. Priznavanjem i sprovođenjem u delo zajedničkog obrazovanja dečaka i devojčica, bogatih i siromašnih – drugim rečima, usvajanjem principa solidarnosti i jednakosti – mi izražavamo svoju nespremnost da stvorimo novu nejednakost. Stoga u *Modernoj školi* neće biti ni nagrada, ni kazni; neće biti ispitivanja koja će jednoj deci donositi laskavu titulu odličan, drugoj ružnu dobar, a ostalima neprijatnosti i svest o nesposobnosti i neuspehu. Za ovakve karakteristike postojećih državnih i religijskih škola, koje u potpunosti odgovaraju njihovom reakcionarnom okruženju i ciljevima, ne može biti mesta u *Modernoj školi*, upravo iz razloga koje sam naveo. S obzirom da se ne bavimo obrazovanjem za neku posebnu svrhu, takođe ne možemo da govorimo o sposobnosti ili nesposobnosti deteta. Kada decu podučavamo nauci, umetnosti, zanatu ili nekom posebnom predmetu, metod ispitivanja može biti od koristi; ponekad zaista može postojati razlog za izdavanje ili uskraćivanje diplome i ja to ne želim niti da potvrdim, niti da odbacim. Međutim, u *Modernoj školi* takve vrste specijalizma nema. Karakteristična crta naše škole, ono po čemu se razlikuje čak i od škola koje se ubrajaju u progresivne, jeste da će se u njoj deca razvijati slobodno, bez podređivanja bilo kakvom dogmatskom učenju, pa čak ni nečemu što bi se moglo okarakterisati kao stavovi samih osnivača i učitelja; svaki učenik *Moderne škole* će u društveni život istupiti spreman da sam sebi bude gospodar i samostalno upravlja svojim životom.

Iz ovoga sledi da, ako nam razum već ne dozvoljava da dodeljujemo nagrade, onda ne možemo nametati ni kazne; nikome u našoj školi ništa slično ne bi ni palo na pamet da takva ideja nije došla spolja. "Slova se krvlju pišu", dešavalo se da me podsete neki roditelji koji su dolazili sa molbom da počnem da kažnjavam njihovu decu. Drugi roditelji, opet, očarani naprednošću svoje dece, hteli su da ih vide okićene medaljama i pohvalnicama. Odbili smo da priznamo i nagrade i kazne, a roditelje bi slali kućama. Ukoliko bi se neko dete isticalo u svojim postignućima, lenjivosti ili pak lošem vladanju, potrudili bismo se da mu ukažemo na nužnost sklada, tj. na negativne posledice koje nedostatak sklada ima kako po njegovo sopstveno, tako i po dobro druge dece, a učitelj bi održao predavanje na tu temu. Roditelji su se postepeno navikli na ovaj sistem, iako im se često dešavalo da ih u zabludama i predrasudama ispravljaju rođena deca.

Uprkos tome, stare predrasude su nastavile da se iznova javljaju. Shvatio sam da ću svoje argumente morati da ponavljam roditeljima svake nove generacije, pa sam stoga u *Biltenu* objavio članak sledeće sadržine:

Tradicionalni načini provere znanja za kojim se obično poseže na kraju školske godine i kojima su naši prethodnici pridavali toliko važnosti nisu dali nikakve rezultate; ukoliko ih je pak i bilo, oni su bili negativni. Stiče se utisak da jedina svrha uvođenja ovih pompeznih metoda jeste zadovoljavanje roditeljske taštine i sebičnih interesa mnogih učitelja, kako bi se deca istraumirala pre i osećala loše posle polaganja ispita. Svaki otac želi da mu dete u javnosti bude predstavljeno kao genije i s

ponosom ga doživljava kao minijaturnog učenog čoveka. On ne primećuje da će za svega par nedelja to isto dete biti izloženo intenzivnom mučenju. S obzirom da se o stvarima uglavnom sudi po njihovoj spoljašnosti, ljudi veruju da nema govora o stvarnom mučenju dokle god se na koži ne pojave modrice.

Nedovoljno poznavanje prirodnih naklonosti deteta i njegovo pogrešno stavljanje u nepravilne uslove odrastanja s ciljem da mu se intelektualne moći, pre svega one u sferi pamćenja, veštački stimulišu, sprečava roditelje da shvate da ove mere zadovoljavanja ličnih interesa mogu dovesti do bolesti i moralne, pa čak i fizičke smrti deteta, kao što često zna da bude slučaj.

S druge strane, budući da najveći broj učitelja predstavlja puke stereotipe već pripremljenih fraza i mehaničke "usađivače" znanja, a ne moralne očeve svojih učenika, oni se u ovim metodama provere znanja rukovode svojim karakterom i sopstvenim ekonomskim interesima. Cilj im je da roditeljima i svima ostalima koji prisustvuju ispitu pokažu kako je dete pod njihovim vođstvom mnogo naučilo, te da je njegovo znanje i po kvantitetu i po kvalitetu veće nego što se od njega moglo očekivati kada je bilo mlađe, a sve ako se ima u vidu relativno kratko vreme koje je učitelj proveo sa njim.

Osim ove proklete taštine, koja se hrani na račun moralnog i fizičkog razvoja deteta, učitelji su željni pohvala od strane roditelja i ostatka publike, koji nemaju uvid u pravo stanje stvari, čime se na neki način širi ugled škole.

Ukratko, sebe smatramo nepomirljivim protivnicima prakse držanja javnih ispita. Sve u našoj školi mora biti podređeno dobrobiti učenika, a sve ono što ne odgovara ovom cilju mora biti prepoznato kao prepreka prirodnom duhu pozitivnog obrazovanja. Ispiti ne donose nikakvo dobro, a pričinjavaju mnogo štete detetu. Pored bolesti o kojoj smo već govorili, to se odražava na nervni sistem deteta, a nemoralne karakteristike ispitivanja znaju da dovedu i do neke vrste privremene paralize njegove savesti - taština podstaknuta u onima koji su postigli najbolje rezultate, zavist i poniženje kao ozbiljne prepreke u razvoju onih koji su postigli loše rezultate, a u svima njima gomilanje osećanja koja vode nastajanju egoizma.

U nekom od potonjih brojeva Biltena imao sam potrebu da se osvrnem na ovu temu:

Često nam stižu pisma od raznih radničkih obrazovnih društava i republikanskih bratstava u kojima se od naših učitelja traži da počnu da kažnjavaju decu. Lično, bili smo zgroženi kada smo tokom kratkih poseta koje smo organizovali u cilju pronalaženja materijalnih dokaza za činjenicu koja se nalazi u osnovi ovog zahteva videli decu kako kleče na kolenima ili se nalaze u drugim pozama za kažnjavanje.

Sa ovom iracionalnom i zastarelom praksom mora se svršiti; ona je u potpunosti odbačena od savremene pedagogije. Učitelji koji su *Modernoj školi* ponudili svoje usluge ili su tražili našu preporuku da predaju u sličnim školama moraju da se suzdržavaju od bilo kakvog vida moralnog ili materijalnog kažnjavanja svojih učenika, pod pretnjom trajnog otkaza. Prekoravanje, nestrpljivost i bes trebalo bi da nestanu zajedno sa drevnom titulom master¹. Slobodne škole treba da odišu mirom, radošću i bratstvom među učenicima. Ubeđeni smo da će ovo biti sasvim dovoljno da se stane na kraj prevaziđenim metodama ispitivanja, metodama koje su potpuno neprihvatljive za ljude čiji je jedini ideal rad na obrazovanju generacije koja će biti sposobna da uspostavi istinski bratsko, harmonično i pravedno društvo.

¹ "Master" (špan. maestro) istovremeno znači i "učitelj" i "gospodar". (prim. Mile od Umu)

XI. Opšta javnost i biblioteka

Prvi problem koji nam se isprečio u nameri da osnujemo racionalnu školu u kojoj ćemo pripremati decu za ulazak u svet slobodne solidarnosti čovečanstva bio je odabir knjiga. Celokupni obrazovni prtljag starog sistema predstavljao je nerazgovetnu mešavinu nauke i vere, razuma i ne-razuma, dobra i zla, ljudskog iskustva i otkrovenja, istine i zabluda; rečju, bio je potpuno nepodesan da zadovolji potrebe koje su se javile sa osnivanjem nove škole.

Budući da svrha školstva odiskona nije bilo učenje koje je u širem smislu zasnovano na prenošenju suštine znanja s kolena na koleno, već prvenstveno na autoritetu i za potrebe vladajuće klase kako bi od dece iznudili poniznost i pokornost, jasno je da nijedna knjiga korišćena otad naovamo ne zaostaje za tadašnjim. Ipak, ozbiljnost ove situacije nije me ni na tren pokolebala. Odbio sam da verujem da bi se francuska demokratija, koja je tako predano radila na odvajanju crkve od države i time izazvala gnev sveštenstva, i koja je donela odluku o obaveznom svetovnom obrazovanju, pomirila sa prefinjenim obrazovanjem ili poluobrazovanjem. Ipak, morao sam da se povinujem dokazima i, protivno svojim ubeđenjima, najpre sam pročitao veliki broj radova iz francuskog zakonika o svetovnom obrazovanju. Naučio sam da je bog zamenjen državom, hrišćanska vrlina građanskom poslušnošću, religija patriotizmom, a potčinjenost kraljevima, aristokratiji i sveštenstvu podređenošću državnim zvaničnicima, gazdama i poslodavcima. Tada sam se konsultovao sa jednim istaknutim slobodnim misliocem koji je držao visok položaj u Ministarstvu javnog obrazovanja. Kada sam mu saopštio da želim da pogledam knjige koje su oni koristili, a koje su, koliko sam razumeo, bile oslobođene tradicionalnih zabluda, a onda mu i objasnio svoju zamisao i ideal, jednostavno mi je rekao da ne poseduju ništa slično; sve njihove knjige bile su, manje ili više pametno i podmuklo, upropašćene neistinom koja predstavlja nezamenljivo vezivno tkivo društvene nejednakosti. Kada sam ga još, uvidevši da je odumirući bog zamenjen idolom oligarhijskog despotizma, upitao da li bar poseduju neke knjige koje se bave istraživanjem porekla religije, rekao je da nemaju niti jednu takvu, ali da zna za knjigu koje mi možda može odgovarati – Malvertova “Činjenice o nauci i religiji” (*Malvert's Science and Religion in point of fact*). Ovo delo je već doživelo izdanje na španskom jeziku, a u *Modernoj školi* smo ga koristili pod naslovom “Poreklo hrišćanstva”.

U španskoj literaturi postoji nekolicina knjiga jednog autora koji uživa izvestan ugled u naučnim krugovima, ali koje su po svoj prilici pre napisane za potrebe izdavača nego za potrebe obrazovanja dece. Neke od njih isprva smo koristili u *Modernoj školi* ali, iako ih niko nije mogao optužiti za grešku, nedostajalo im je inspirisanosti idealima i metoda. Kontaktirao sam autora sa ciljem da ga zainteresujem za moje planove i nagnam ga da počne da piše knjige za mene, ali ugovorima je bio vezan za neke druge izdavače i nije mogao to da učini.

Ukratko, Modernu školu smo otvorili, a da u biblioteci nismo imali nijednu knjigu. Ipak, nismo mnogo čekali na svoje prvo izdanje – izvanrednu knjigu Žana Gravea (Jean Grave), koja je imala značajan uticaj na našu viziju školstva. Njegov rad, “Avanture Nonoa” (*The Adventures of Nono*), predstavlja neku vrstu poeme u kojoj su određene faze srećnije budućnosti na genijalan

i dramatičan način suprotstavljene surovim realnostima aktuelnog društvenog poretka; radosti zemlje *Autonomije* suprotstavljene su užasima kraljevstva *Argirokratije*. Svojom genijalnošću, Grave je uzdigao ovaj rad do visina koje izmiču uskim ograničavanjima skeptičnog i konzervativnog; prikazao je društvena zla sadašnjice iskreno i bez preterivanja. Čitanje knjige je očaralo decu, a temeljitost piščeve misli izazvala je mnoge oprečne komentare među učiteljima. U svojim igrama, deca su imala običaj da izvode scene iz *Autonomije*, a njihovi roditelji su u samoj strukturi kraljevstva *Argirokratije* prepoznavali uzroke svojih nedaća.

U *Biltenu*, kao i u nekim drugim novinama, objavili smo nagradni konkurs za autore najboljih priručnika za racionalno obrazovanje, ali nije bilo zainteresovanih. Ograničiću sebe na to da samo pomenem ovu činjenicu, bez želje da zalazim u njene uzroke. Kasnije smo u svoju literaturu uvrstili još dve knjige. One nisu bile napisane, već prevedene za potrebe *Moderne škole* i pokazale su se veoma korisnim. Jedna se zvala "Beleška" (*The Note Book*), a druga "Kolonizacija i patriotizam" (*Colonisation and Patriotism*). Oba ova rada predstavljaju zbornike članaka pisaca iz različitih zemalja i odnose se na nepravde koje se javljaju kao posledica patriotizama, užasa rata i nepravednosti osvajačkih pohoda. Izbor ovih dela bio je opravdan odličnim utiscima koje su ona ostavila na umove učenika, kao što se i dâ videti iz njihovih kratkih pisanih sastava koje smo objavili u *Biltenu*, te najposle gnevom sa kojim su dočekana u reakcionarnoj štampi i među političarima.

Mnogo je onih koji veruju da ne postoji velika razlika između svetovnog i racionalističkog obrazovanja, pa se u raznim člancima i propagandnim govorima ova dva koncepta često poistovećuju. Da bih ispravio ovu grešku, u *Biltenu* sam objavio sledeći članak:

Uz reč obrazovanje ne bi trebalo da stoji niti jedna kvalifikacija. Ona prosto označava potrebu i obavezu generacije koja je u punoj snazi da olakša put generaciji u usponu i upozna je sa nasledem ljudskog znanja. Reč je o potpuno racionalnom idealu, idealu koji će u potpunosti biti ostvaren u bližoj ili daljoj budućnosti - onda kada budemo postigli potpuno oslobođenje ljudi od predrasuda i sujeverja.

U svojim nastojanjima da ostvarimo ovaj ideal suočili smo se sa religijskim, kao i političkim obrazovanjem: njima se moramo suprotstaviti racionalnim i naučnim podučavanjem. Pod religijskim obrazovanjem podrazumevamo onu vrstu nastave koja se drži u svim svešteničkim i monaškim školama na svetu, a koja se sastoji od minimalne količine korisnog znanja i maksimalne količine hrišćanske doktrine i svete istorije. Političko obrazovanje je nešto što je pre izvesnog vremena uspostavljeno u Francuskoj, nakon pada monarhije. Njegov cilj je veličanje patriotizma i predstavljanje aktuelne javne administracije kao instrumenta opšteg dobra.

Ponekad se kvalifikacija slobodno ili sekularano pogrdno ili zlonamerno primenjuje na obrazovanje, sa ciljem da se unese zabuna ili da se javnost udalji od ovog koncepta. Među pravoslavicima, primera radi, pod slobodnim školama se podrazumevaju određene škole koje su osnovane u suprotnosti sa istinski slobodnom tendencijom savremene pedagogije; a mnogo je i onih koje se nazivaju sekularnim školama, a koje su zapravo političke, patriotske i antihumanitarne.

Racionalno obrazovanje je iznad ovih neliberalnih formi. Najpre, ono nema nikakve dodirne tačke sa religijskim obrazovanjem, zato što je nauka pokazala da je priča o stvaranju sveta običan mit, te da su bogovi izmišljotine. Zato smatramo da religijsko obrazovanje koristi lakovernost roditelja i neznanje dece zarad očuvanja vere u nekakvo natprirodno biće kome ljudi mogu upućivati razne molitve. Ovo prastaro, na nesreću još uvek široko uvreženo verovanje nanelo je dosta štete, a to će nastaviti da čini dokle god bude postojalo. Misija obrazovanja je da se primenom čisto naučnih metoda detetu stavi do znanja da što više učimo o prirodnim proizvodima, njihovim svojstvima i načinima

njihovog korišćenja, to će nam na raspolaganju biti više industrijskih, naučnih i umetničkih udobnosti koje život čine lakšim i stabilnijim. Veliki broj muškaraca i žena koji će jednom izaći iz naših škola odlučno će negovati svaku granu znanja i delovanja, vođeni razumom i inspirisani naukom i umetnošću, koje će reformisati društvo i ulepšati život.

Nećemo, stoga, tračiti vreme na molitve upućene zamišljenom Bogu za stvari koje smo i sami u stanju da uradimo.

S druge strane, naše učenje nema nikakve veze sa politikom. Naše je da obrazujemo pojedince koji u potpunosti barataju svojim znanjima, dok politika teži da njihova znanja podredi drugim ljudima. Kako je religija, svojom božanskom moći, postala potvrđeno izopačena sila koja je ukočila razvoj čovečanstva, tako su ga i politički sistemi usporili, ohrabrujući ljude da u svemu zavise od volje drugih ljudi, ljudi navodno superiornog karaktera – jednom rečju, od onih koji se iz tradicije ili sopstvenog izbora profesionalno bave politikom. Cilj racionalne škole mora da bude upoznavanje dece sa činjenicom da će tiranije i ropstva biti dokle god makar jedan čovek bude zavisio od drugoga. Cilj je i proučavanje uzroka trenutno preovladavajućeg neznanja, ispitivanje porekla svih tradicionalnih praksi koje su iznedrile postojeći društveni sistem i skretanje pažnje učenika na ove stvari.

Nećemo, stoga, tračiti vreme tražeći od drugih ono što i sami možemo da postignemo.

Ukratko, naš posao je da u dečije umove utisnemo ideju da će poboljšanje njihovog položaja u društvenom poretku biti u proporciji sa znanjem i snagom koju su sposobni da razviju, i da će osvit ere opšteg zadovoljstva biti izgledniji ukoliko odbacimo sva religiozna i druga sujeverja koja su nam do sada nanela toliko mnogo zla. Zbog toga u našim školama nema ni nagrada, ni kazni; nema medalja ili znački kao u religijskim i patriotskim školama, koja decu mogu da podstaknu da radije veruju u talismane nego u pojedinačnu i kolektivnu moć individua svesnih svojih sposobnosti i znanja.

Racionalno i naučno obrazovanje mora da uveri muškarce i žene budućnosti da nemaju šta da očekuju od bilo kog povlašćenog bića (izmišljenog ili stvarnog); sve što je razumno mogu da očekuju isključivo od sebe samih i od slobodno organizovanog i prihvaćenog društvenog poretka.

Zatim sam posredstvom *Biltena* i lokalne štampe uputio apel naučnim radnicima koji će biti voljni da napredak čovečanstva pomognu time što će nas opskrbiti odgovarajućim nastavnim sredstvima. Ti udžbenici bi, rekao sam, trebali da budu takvi “da oslobode umove učenika od svih zabluda naših predaka, da ih ohrabruju da vole istinu i lepotu i drže ih podalje od autoritarnih dogmi, cenjenih sofizama i smešnih crkvenih pravila koje predstavljaju sramotu za naš današnji društveni život.” Poseban naglasak stavljen je na učenje aritmetike:

Način na koji su do sada držana opšta predavanja iz aritmetike napravio je od tog predmeta moćan instrument vlasti uz pomoć kojeg se učenicima nameću lažni ideali kapitalističkog režima koji danas vrši tako snažan pritisak na društvo. Moderna škola, stoga, raspisuje konkurs za tekstove na temu reformisanja nastave iz aritmetike i traži od svih prijatelja racionalnog i naučnog obrazovanja koji su naročito dobro upućeni u matematiku da osmisle seriju lakih i praktičnih zadataka koji se neće odnositi na plate, ekonomiju i profit. Ova vežbanja moraju da se bave poljoprivrednom i industrijskom proizvodnjom, pravičnom raspodelom sirovina i robe, sredstvima komunikacije, transportom dobara, poređenjem ljudskog i mašinskog rada, pogodnostima koje pruža mehanizacija, javnim radovima itd. Ukratko, Moderna škola želi da kroz određeni broj praktičnih zadataka ukaže na ono

¹ Po definiciji, ekonomija (dolazi od grčke reči Oikonomia; oikos - kuća, nomos - zakon) je 'naučna disciplina koja proučava kako društva upotrebljavaju oskudne resurse da bi proizvela određena dobra i usluge i raspodelila ih među ljudima'. (prim. Mile od Umu)

što bi aritmetika stvarno trebala da bude – nauka društvene ekonomije (uzimajući reč ekonomija u njenom etimološkom značenju "raspodela dobara"¹).

Data vežbanja će uključivati četiri osnovne vrste operacija (sabiranje, oduzimanje, množenje, deljenje), osnovni metrički sistem, proporciju, skupove, druge i treće stepene brojeva i izvođenje kvadratnih i kubnih korena. Kako se nadamo da su oni koji će odgovoriti na ovaj poziv pre inspirisani idealom pravilnog obrazovanja dece nego željom za profitom, i kako bi izbegli praksu koja je uobičajna u takvim okolnostima, nećemo imenovati komisije niti nuditi bilo kakve nagrade. Moderna škola će u svojoj "Aritmetici" objaviti sadržaje koji najbolje služe svojoj svrsi, a sa autorima ćemo se prijateljski dogovoriti oko honorara.

Beleška koju sam u *Biltenu* objavio kasnije bila je upućena učiteljima:

Želeli bismo da obavestimo sve one koji su se posvetili plemenitoj ideji racionalnog obrazovanja dece i pripremi mladih za uzimanje aktivnog učešća u životu da su nedavno iz štampe izašli "Pregled univerzalne istorije" autorke Klemens Žakine (Compendium of Universal History, by Clemence Jacquet) i "Avanture Nonoa" Žana Gravea, te da će ove knjige vrlo brzo biti dostupne za distribuciju.² Radovi koje je Moderna škola objavila ili predložila za objavljivanje namenjeni su svim slobodnim i racionalnim obrazovnim institucijama, centrima za društvena istraživanja i roditeljima čiju inteligenciju vredaju intelektualna ograničenja raznih religijskih, političkih i društvenih dogmi čiji je cilj očuvanje privilegija na račun neobrazovanih. Svi koji se protive jezuitizmu i zvaničnim lažima, kao i zabludama koje se prenose putem tradicije i rutine, u našim će publikacijama naći istinu koja je potkrepljena dokazima. Kako nemamo želju ni za kakvim profitom, cene naših knjiga maltene će predstavljati njihovu čistu vrednost ili vrednost troškova njihovog izdavanja; ukoliko i bude ikakve zarade od njihove prodaje, ona će biti uložena u naredne publikacije.

U jednom od potonjih brojeva *Biltena* (br. 6, II godina), istaknuti geograf Elis Rekli (Elisee Reclus) napisao je, na moju molbu, poduži članak o držanju nastave iz geografije. U pismu koje mi je Rekli kasnije poslao iz Geografskog instituta u Briselu (*Geographical Institute at Brussels*), kao odgovor na moj zahtev da mi preporuči neko štivo odgovarajuće sadržine, napisao je da ne postoji niti jedno delo iz geografije koje bi se moglo koristiti kao udžbenik u osnovnim školama; on sam "nije znao ni za jednu knjigu koja nije bila zaražena religioznom ili patriotskim otrovom ili, što je još gore, administrativnom rutinom." Srdačno je preporučio nastavnicima u *Modernoj školi* da ne koriste nijedan od postojećih udžbenika (26. februar, 1903).

U narednom broju (br. 7) *Biltena* objavio sam sledeći članak o poreklu hrišćanstva:

Starija pedagogija, čiji je pravi, premda skriveni cilj bio da na decu ostavi utisak o beskorisnosti znanja s ciljem da se ona na kraju pomire sa teškim uslovima u kojima žive i potraže utehu u navodnom životu u budućnosti, služila se udžbenicima koji su bili prepuni priča, anegdota, putopisa, bisera klasične literature i sl. U velikoj meri zablude su bile pomešane sa onim što je dobro i korisno u svemu tome, a cilj nije bio pravedan. Preovladavala je mistična ideja po kojoj ljudi mogu da uspostave odnos sa uzvišenim bićem preko svojih sveštenika, iako je upravo sveštenstvo bilo glavni oslonac postojanja i privilegovanih i razbaštinjenih, kao i uzrok mnogih zala koje su oni pretrpeli.

Među drugim knjigama ove vrste, koje su redom bile zatrovane istim zlom, sećamo se jedne koja je u hvaljenju Biblije uključila i akademski diskurs - pravo čudo španske rečitosti. Njena suština bila je

² Treba istaći da su oba ova autora anarhisti u smislu koji sam naglasio u predgovoru. Osim u posebnim slučajevima – kao na primer kada je čuveni geograf Odon de Buen (Odon de Buen) saradivao sa Fererom na polju geografije – najverovatnije ni jedan drugi pisac nije ovaploćivao Fererove ideale. Ipak, svi su oni zauzimali isti stav prema nasilju kao i sam Ferer, a g-din V. Arčer je u svojoj odbrani Ferera pokazao da su optužbe protiv g-đe Žakine koje su olako iznete od strane njegovih tužitelja egipatske vlasti i zvanično odbacile. (prim. Dž. M.)

izražena u Omarovom varvarskom proglasu, kojim je ovaj kalif naredio spaljivanje aleksandrijske biblioteke: "U svetoj je knjizi potpuna istina. Ukoliko su ostale knjige istinite, suvišne su - ukoliko nisu istinite, treba ih spaliti."

Moderna škola, koja bi da se posveti obrazovanju slobodnih umova sa razvijenim osećanjem odgovornosti, kadrih da u potpunosti iskažu svoje sposobnosti, što je i najvažniji cilj u životu, mora da po svaku cenu usvoji jednu posve drugačiju vrstu udžbenika, onu koje će odgovarati njenim metodama učenja. Iz tog razloga, imajući u vidu činjenicu da se bavimo prenošenjem potvrđenih istina i učestvujemo u borbi između svetla i mraka, činilo se neophodnim da sastavimo jedan kritički rad koji će dečje umove ozariti pozitivnim činjenicama. Deca to može biti neće znati da cene u svom detinjstvu, ali sigurno hoće kasnije, kada dođu na zrele godine i zauzmu svoje mesto u društvenom životu i u borbi protiv zabluda, konvencija, dvoličnosti i beščasća koje se skrivaju pod plaštom mističizma. Ovaj nas rad podseća da naše knjige nisu namenjene samo deci, već da stoje na raspolaganju i polaznicima večernjih škola, koje se sada osnivaju na svakom ćošku od strane radničkih udruženja, slobodnih mislilaca, saradnika, društveno angažovanih studenata i ostalih progresivnih elemenata željnih rada na iskorenjivanju nepismenosti u našoj naciji i uklonjanju ove veliku prepreke koja stoji na putu napretka.

Verujemo da će izabrani deo Malvertove knjige "Nauka i religija", koji smo naslovili "Poreklo hrišćanstva", poslužiti ovoj svrsi. U njoj su mitovi, dogme i ceremonije hrišćanske religije predstavljeni u svojim prvobitnim oblicima; ponekad u vidu ezoteričnih simbola koji sakrivaju istinu znanu samo odabranima, a ponekad kao adaptaciju ranijih verovanja koja su nametnuta čistom rutinom i sačuvana čistom pakošću. S obzirom da smo odlučni u svojoj nameri i da posedujemo dovoljno dokaza o korisnosti našeg rada, iznosimo ovo delo pred javnost sa nadom da će ovaj potez uroditi plodom i opravdati očekivanja. Ostalo je još samo da dodamo određene pasuse koje smo izostavili zbog dece; ovi pasusi su naznačeni, a odrasli ih mogu naći u kompletnom izdanju.

XII. Nedeljna predavanja

U svom radu, *Moderna škola* se nije ograničila isključivo na podučavanje dece. Ni na tren ne žrtvujući svoj osnovni karakter i glavni cilj, ona je na sebe preuzela i obavezu obrazovanja odraslih. Organizovali smo niz javnih predavanja nedeljom, a pohađali su ih učenici i ostali članovi njihovih porodica, kao i veliki broj radnika koji su bili željni znanja.

Prilikom ranijih predavanja, oskudevali smo i po pitanju metoda i po pitanju kontinuiteta. Bili smo prinuđeni da angažujemo predavače koji su bili stručni za svoje predmete, ali koji su svaku lekciju predavali ne vodeći računa o gradivu koje je tim lekcijama prethodilo ili sledilo za njima. U drugim situacijama, kada bi se dogodilo da ostanemo bez predavača, časove smo provodili u iščitavanju korisne literature. Opšta javnost je redovno dolazila na nastavu, a oglasi koje smo objavljivali u okružnim časopisima liberalnog usmerenja revnosno su bili praćeni.

Sa ovim rezultatima na umu, ali i željom da pridobijemo naklonost opšte javnosti, konsultovao sam se sa dr Andresom Martinez Vargasom i dr Odomom de Buenom, profesorima sa Univerziteta Barselone, na temu osnivanja Narodnog univerziteta u okviru *Moderne škole*. Na njemu bi nauka koju država danas daje, bolje reći prodaje, povlašćenoj akademskoj manjini trebalo da bude podarena opštoj javnosti putem restitucije. Svako ljudsko biće polaže pravo na znanje, a nauka, koja je plod rada posmatrača i radnika svih dobi i svih zemalja, ne bi smela da bude ograničena na svega jednu klasu ljudi.

Od tog vremena nastava postaje stalna i redovna, imajući u vidu različite naučne grane u kojima su naša dva predavača bili stručnjaci. Jedne nedelje bi doktor Martinez Vargas držao časove iz fiziologije i higijene, a iduće bi doktor De Buen predstavljao lekcije iz geografije i prirodnih nauka. Ovakvo stanje je potrajalo sve dok se nismo našli na meti progona. Njihova predavanja bila su rado prihvaćena kako od strane učenika *Moderne škole*, tako i od šire publike koju su zajednički činili deca i odrasli. Jedan od liberalnih časopisa iz Barselone u analizi našeg rada govorio je o njima kao o "naučnoj masi".

Većiti mračnjaci, koji svoje privilegije održavaju na račun drugih ljudi, podivljali su kada su videli kako živim plamenom sija ovaj centar prosvetljenja i nisu oklevali ni čas da od vlasti, koje su im uvek stajale na raspolaganju, traže njegovo brutalno gašenje. Što se mene lično tiče, čvrsto sam bio rešio da za svoje delo obezbedim najstabilnije moguće osnove.

Uvek se sa najvećim zadovoljstvom prisetim tih sat vremena koje smo jednom nedeljno posvećivali uspostavljanju kulturnog bratstva. Sa predavanjima smo svečano počeli 15. decembra 1901. godine, kada sam prisutnima predstavio don Ernesta Vendrelja (Don. Ernesto Vendrell), gosta predavača koji nam je govorio o Hipatiji, mučenici koja je zbog svojih ideala prema nauci i lepoti postala žrtva fanatičnog biskupa Kirila Aleksandrijskog. U sedmicama koje su usledile organizovali smo druga predavanja, sve do 5. oktobra 1902. godine kada smo, kako sam već rekao, otpočeli sa praksom držanja redovnih naučnih kurseva. Na taj dan, dr Andres Martinez Vargas, profesor Medicinskog fakulteta (dečije bolesti) sa Univerziteta Barselone, održao je svoje prvo predavanje. Tema je bila školska higijena, a profesor se u izlaganju njenih osnovnih principa služio jednos-

tavnim jezikom koji je bio prilagođen slušaocima. Dr De Buen, sa Fakulteta prirodnih nauka, na svojim časovima bavio se praktičnim prednostima koje nam donosi izučavanje prirodne istorije.

Štampa je, generalno gledano, gajila simpatije prema *Modernoj školi*. Ipak, nakon što smo objavili nastavni program za treću školsku godinu, neki od lokalnih časopisa, na primer *Noticiero Universal* i *Diario de Barcelona*, okrenuli su se protiv nas. Evo jednog pasusa koji zaslužuje da bude zabeležen kao ilustracija stava koji je konzervativna štampa zauzimala prema progresivnim idejama:

Imali smo priliku da vidimo prospekt opšteg obrazovnog centra koji dela u ovom gradu, ustanove čiji rukovodioci tvrde kako nemaju ništa sa "dogmama i sistemima". Predlaže se da svako bude oslobođen "autoritarnih dogmi, cenjenih sofizama i smešnih pravila." Izgleda da ovo znači da prvo što treba da uradimo jeste da dečacima i devojčicama (naime, reč je o mešovitoj školi) kažemo da Bog ne postoji – kakav divan način da se vaspitavaju dobra deca, a pogotovo mlade žene koje sutra treba da budu supruge i majke.

Autori nastavljaju u ovom ironičnom maniru još neko vreme, a završetak je sledeći:

Ova škola uživa podršku izvesnog profesora sa Fakulteta prirodnih nauka (Dr Odon de Buen) i još jednog naučnog radnika sa Medicinskog fakulteta. Ovog potonjeg nećemo imenovati, jer se njegovo ubrajanje među ljude koji daju svoju podršku takvom radu može ispostaviti kao greška.

Na ove podmukle svešteničke napade usledili su odgovori od strane tadašnjih antisvešteničkih časopisa u Barseloni.

XIII. Rezultati

S početkom druge školske godine sačinio sam nov nastavni program. "Hajde da," rekoah, "potvrdimo naš raniji program; opravdan postignutim rezultatima i dokazan u teoriji i praksi, princip kojim smo se od početka vodili u svom radu i upravljanju *Modernom školom* sada postaje neuništiv."

Nauka je jedina gospodarica naših života. Nadahnuta ovom mišlju, *Moderna škola* namerava da deci koja su joj data na poverenje pruži njihovu sopstvenu mentalnu vitalnost kako bi, jednom kada više ne budu pod njenim okriljem, ona nastavila da budu zakleti neprijatelji svih vrsta predrasuda i pomogla im u individualnom i ozbiljnom izgrađivanju sopstvenih stavova o ma kojoj temi.

S obzirom da se obrazovanje ne sastoji samo od pukog vežbanja umova, već da ono mora uključivati i emocije i volju, svojski ćemo se potruditi da intelektualne impresije deteta preobratimo u snagu osećanja. Kada ova snaga dostigne određeni nivo intenziteta, ona se širi kroz celo biće i pojedincu daje osobenu boju, oblikujući mu karakter. Imajući u vidu činjenicu da se ponašanje mladog čoveka u potpunosti okreće u sferi njegovog karaktera, on mora da prihvati nauku kao jedinu gospodaricu svog života.

Da bi ovaj naš princip bio potpun, moramo da izjavimo kako srdačno podržavamo mešovito obrazovanje kojim bi, uživajući jednaka prava na obrazovanje, žena zaista postala pravi saputnik muškarca i zajedno sa njim radila na regeneraciji društva. Do sada je ovaj zadatak bio poveren muškarcu; vreme je da se tome pridoda i moralni uticaj žene. Nauka će osvetliti i voditi njenu bogatu žilu osećanja, a njen karakter upotrebiti za dobrobit čovečanstva. Kako glavna potreba u ovoj zemlji leži u izučavanju prirodnih nauka i higijene, *Moderna škola* ima nameru da pomogne da se to i obezbedi. U tome imamo bezrezervnu podršku doktora De Buena i doktora Vargasa, koji naizmenično drže predavanja iz svojih zasebnih struka.

Tridesetog juna 1903. godine, u *Biltenu* je izašao sledeći proglas:

Ima već dve godine kako se trudimo da obrazložimo svoje osnovne principe, opravdavajući ih svojom praksom i uživajući poštovanje svih koji su sa nama sarađivali na tom planu. U tome ne vidimo ni jedan drugi trijumf do činjenice da smo sposobni da sa samopouzdanjem potvrdimo sve ono što smo ranije najavili. Preskočili smo prepreke koje su pred nas postavili koristoljublje i predrasude; nameravamo da u našem radu istrajemo, uvek se uzdajući u progresivno prijateljstvo, tu snažnu silu koja svojim svetlom rasteruje mrak neznanja. Započeti rad nastavljamo sledećeg septembra, nakon letnjeg raspusta. Zadovoljstvo nam što smo u mogućnosti da ponovimo ono što smo rekli prošle godine. Moderna škola i njen Bilten obnavljaju svoj život zato što su, uz određenu dozu zadovoljstva, zadovoljili jednu duboku potrebu. Bez želje da dajemo obećanja ili sastavljamo nastavne programe, istrajaćemo do poslednjeg atoma svoje snage.

U istom broju *Biltena* objavio sam spisak učenika koji su pohađali našu školu u protekle dve godine:

Mesec	Devojčice		Dečaci		Ukupno	
	1901–2.	1902–3.	1901–2.	1902–3.	1. god.	2. god.
Dan otvaranja	12	—	18	—	30	-
Septembar	16	23	23	40	39	63
Oktobar	18	28	25	40	43	68
Novembar	21	31	29	40	50	71
Decembar	22	31	30	40	52	71
Januar	22	31	32	44	54	75
Februar	23	31	32	48	55	79
Mart	25	33	34	47	59	80
April	26	32	37	48	63	80
Maj	30	33	38	48	68	81
Jun	32	34	38	48	70	82

Na početku treće godine u *Biltenu sam*, sa osobitim zadovoljstvom, objavio sledeći članak o napretku koji je *Moderna škola* zabeležila:

Osmog dana tekućeg meseca otpočeli smo novu školsku godinu. Veliki broj učenika, njihovih rođaka i običnih ljudi koji su gajili simpatije prema našem radu i predavanjima, dupke su ispunili učionice koje smo nedavno proširili. Pre svečanog početka, posetioci su imali priliku da razgledaju zbirke koje smo izložili i koje su školi davale izgled prirodnjačkog muzeja. Prisutnima se najpre kratko obratio direktor, koji je zvanično proglasio početak treće godine života škole rečima da će se sada, obogaćeni iskustvom i ohrabreni uspehom, svom snagom prionuti na potpuno ostvarivanje ideala Moderne škole.

Dr De Buen nam je čestitao na proširenju kapaciteta i izrazio svoju podršku ciljevima naše škole. Obrazovanje bi, po njegovim rečima, trebalo da bude odraz prirode, s obzirom na to da se znanje jedino može sastojati iz naše percepcije onoga što zaista postoji. U ime svoje dece, učenika naše škole iz komšiluka, odao je počast dobrom prijateljstvu koje vlada među učenicima, sa kojima su njegova deca učila i igrala se na savršeno prirodan način. Rekao je da su čak i u pravoslavnim školama, ili, bolje reći, među profesorima koji u njima rade, i pored svih arhaičnih osobina postojale određene tendencije slične onima koje smo otelotvorili u Modernoj školi, što se može zaključiti po njegovom, kao i prisustvu dr Vargasa i ostalih profesora. Obavestio nas je da u Gvadalahari već postoji, ili će u najskorije vreme biti otvorena slična škola, izgrađena sredstvima iz zaostavštine koju je za tu svrhu namenio jedan humanitarac. Doktor je želeo da dâ svoj doprinos iskupljenju dece i njihovom oslobođenju od neznanja i sujeverja, te napokon izrazio nadu i veoma snažnu želju da će bogati ljudi, na samrti, na isti način vratiti svoja dobra društvenom biću, umesto da ih ljubomorno čuvaju za život s one strane groba.

Dr Martinez Vargas je, uprkos svima koji su mislili drugačije, bio uporan u tvrdnji da strogo naučno i racionalno obrazovanje koje se predaje u Modernoj školi predstavlja ispravan način učenja; ne postoji bolje sredstvo za očuvanje odnosa dece sa njihovim porodicama i društvom - to je jedini način da se, u moralnom i intelektualnom smislu, obrazuje čovek budućnosti. Bilo mu je drago da čuje da su pravila školske higijene, koja su u protekle dve godine bila primenjivana u Modernoj školi, uključujući periodične zdravstvene preglede dece i javna predavanja, dobila važnu potvrdu Higijenskog kongresa koji je kasnije održan u Briselu.

U daljem izlaganju, kao jedan od načina da se usmeno predavanje vizuelno potkrepi, imali smo priliku da pogledamo niz slajdova koji prikazuju razne higijenske vežbe, neke vrste zaraza, bolesne organe i sl., što je naš predavač propratio detaljnim objašnjenjima. Tehnički problemi sa lampom projektora omeli su prikazivanje slika, ali profesor je nastavio svoje predavanje, govoreći o štetnom efektu steznika, opasnostima od mikrobnih infekcija koje mogu da se jave kod žena koje nose dugačke haljine čiji se krajevi vuku po zemlji ili dece koja se igraju zemljom, u prljavim kućama i radionicama itd. Obećao je da će u godini koja sledi nastaviti svoja predavanja iz medicine.

Prisutni su na kraju sastanka izrazili svoje zadovoljstvo viđenim, a prizor izuzetno razdraganih učenika donekle nam je poslužio kao uteha za nedaće sa kojima se trenutno suočavamo i kao pozitivan predznak za budućnost.

XIV. Odbrambeno poglavlje

Ovako je glasio naš nastavni program za treću, školsku 1903/04. godinu:

Širenje ideje o progresivnoj evoluciji detinjstva, uz izbegavanje svih zastarelih praksi, koje nisu ništa drugo do prepreke prošlosti koje stoje na putu svakom pravom napretku ka budućnosti, jeste, ukratko rečeno, najvažniji cilj Moderne škole. Ni za jednu dogmu ili sistem, te kalupe koji vitalnost ograničavaju na samo one najnužnije potrebe jedne prolazne forme društva, neće biti mesta u našim predavanjima. Bavićemo se samo rešenjima koja su potvrđena činjenicama, teorijama koje su prihvaćene razumom i istinama koje su potkrepljene dokazima, tako da svakom umu bude omogućeno da kontroliše volju, a istina koja će osvetliti inteligenciju, jednom kada bude primenjena u praksi, unaprediće celokupno čovečanstvo bez ikakve nezaslužene i sramne isključivosti.

Dve godine uspešnog rada za nas su dovoljna garancija. One pre svega dokazuju nadmoćnost mešovitog obrazovanja i predstavljaju izuzetan rezultat – maltene trijumf – elementarnog zdravog razuma nad predrasudama i tradicijom. S obzirom da izučavanje fizičkih i prirodnih nauka, kao i izučavanje higijene, smatramo izuzetno preporučljivim, sa posebnim naglaskom na činjenicu da deca treba da budu upućena u ono što se na tim poljima dešava, Moderna škola će i dalje nastaviti da računa na usluge dr De Buena i dr Vargasa. Oni će svake nedelje naizmenično, od jedanaest do dvanaest, držati predavanja iz svojih predmeta u našoj školi. Njihova predavanja će poslužiti kao pomoćna objašnjenja i dopune časovima iz nauke koji se održavaju u toku sedmice.

Ostaje nam samo da saopštimo kako smo, uvek sa težnjom da ostanemo dosledni svom reformskom radu, školski materijal obogatili novim zbirkama koje će u isto vreme olakšati razumevanje naučnog znanja i načiniti ga primamljivim, te da smo, s obzirom na trenutnu ograničenost školskih kapaciteta, obezbedili dodatne prostorije kako bi napravili više mesta i pozitivno odgovorili na što više podnetih zahteva za prijem učenika.

Kako sam već istakao, objavljivanje ovog programa odmah je privuklo pažnju reakcionarne štampe. Da bih im dokazao logičku snagu pozicije na kojoj se *Moderna škola* nalazi, u *Bilten* sam uvrstio sledeći članak:

Savremena pedagogija, oslobođena tereta tradicije i konvencija, mora da se podigne na nivo racionalne predstave o čoveku, istinskog znanja i odgovarajućeg ideala o čovečanstvu koji iz toga sledi. Ukoliko, iz bilo kog razloga, obrazovanje dobije neku drugu tendenciju, a učitelj prestane da obavlja svoju dužnost, sasvim je pravedno nazvati ga uljezom - obrazovanje ne sme da postane sredstvo za dominaciju vladara nad ljudima. Na nesreću, upravo je to ono što se dešava. Društvo nije organizovano sa ciljem da se obezbedi zadovoljenje opštih potreba i ostvarivanje ideala; kao institucija ono uporno istrajava u nameri da sačuva svoje primitivne oblike, ne birajući sredstva u borbi protiv svakog pokušaja reforme, ma kako razumna ona bila.

Upravo ova nepokretljivost čini od starih zabluda sveta verovanja, daje im ogroman prestiž i dogmatski autoritet i izaziva sukobe i smetnje koje naučnim istinama oduzimaju delotvornost koja se od njih očekuje, ili ih pak drže u neizvesnosti. Umesto da im je omogućeno da osvetle umove svih ljudi i budu ostvarene kroz institucije i praksu od opšteg značaja, one su, nažalost, ograničene samo

na krug povlašćene manjine, što za posledicu ima da je, kao u doba egipatske teokratije, ezoterična doktrina rezervisana za klasu obrazovanih, a egzoterična za niže klase – klase predodređene da obavljaju najteže poslove, ratuju i žive u bedi.

Stoga mi tu mističnu i mitsku doktrinu, čija dominacija i opseg pristaje samo ranijim dobima ljudske istorije, ostavljamo po strani i prihvatamo učenje koje je zasnovano na naučnim dokazima. Danas je ono ograničeno na uzak krug intelektualaca ili se u najboljem slučaju tajno prihvata od strane nekih licemera koji, ne želeći da dovedu u pitanje svoje pozicije, upravo od suprotnog prave javnu profesiju. Ne postoji bolji način da ovaj apsurdni antagonizam učinimo jasnijim do podvlačenja sledeće paralele, kojom se jasno ilustruje razlika između živopisnih sanjarenja neobrazovanog vernika i racionalne jednostavnosti naučnika:

Biblija

U Bibliji su sadržani anali raja, zemlje i ljudske rase; kao i samo Božanstvo, ona sadrži sve što je bilo, što jeste i što će biti. Na njenoj prvoj strani čitamo o početku vremena i stvari, a na poslednjoj o kraju vremena i stvari. Ona počinje Postanjem, koje predstavlja čistu idilu, a završava se Otkrovenjem, koje je tužbalica. Postanje je u svojoj lepoti ravno svežem povetarcu koji brije svetom; divno je kao prvi osvit dana u raju, kao prvi livadski cvet koji otvara latice, kao prvi ljubavni šapat muškarca, kao prvo pomaljivanje sunca na istoku. Otkrovenje je tužno kao poslednji treptaj prirode, kao poslednji zračak sunca, kao poslednji dah čoveka koji leži na samrtničkoj postelji. A između ove tužbalice i idile pred očima Boga prolaze redom sve generacije i svi ljudi – prolaze plemena i njihove starešine; republike i njihovi predsednici; monarhije i njihovi kraljevi; carstva i njihovi carevi. Prolazi Vavilon sa svim svojim odvratnostima, Niniva sa svom svojom raskoši, Memfis sa svojim sveštenicima, Jerusalim sa svojim prorocima i hramovima, Atina sa svojom umetnošću i junacima, Rim sa svojom titulom najvećeg osvajača sveta. Ništa nema svoje trajanje osim Boga; sve ostalo je prolazno i nestaje poput pene na vrhu talasa.

Čudnovata neka knjiga, koju je čovečanstvo počelo da čita pre tridest tri veka i iz koje, makar je čitali po ceo dan i noć, ne bi uspeli da iscrpemo svo bogatstvo. Čudnovata neka knjiga, u kojoj je sve izračunato pre pojave nauke i aritmetike, u kojoj se govori o poreklu jezika bez ikakvog poznavanja filologije, u kojoj se kretanje zvezda opisuje bez ikakvog znanja o astronomiji, u kojoj je istorija zabeležena bez ikakvih istorijskih dokumenata, u kojoj se prirodni zakoni otkrivaju bez ikakvog poznavanja fizike. Čudnovata neka knjiga, koja sve vidi i sve zna; koja poznaje misli skrivene u srcima ljudi i one u umu Božjem, koja vidi šta se dešava u morskim ponorima i u zemljinoj utrobi, koja beleži ili predviđa sve propasti naroda i u kojoj su sakupljena sva blaga milosti, pravde i osvete. Sve u svemu, knjiga koja će, jednom kada se nebo, poput kakve džinovske lepeze, sakupi, a zemlja potone, kada nam sunce uskrati svoju svetlost, a zvezde budu ugašene, ostati sa Bogom, zato što ona predstavlja njegovu večnu reč, reč koja će zauvek ostati da odzvanja u visinama.¹

Antropizam

Jedno od glavnih uporišta reakcionarnog sistema jeste ono što možemo nazvati “antropizam.” Ovim pojmom želim da imenujem moćnu i široko rasprostranjenu grupu zabluda koje ljudski organizam stavljaju nasuprot celovitosti ostatka prirode i predstavljaju ga kao unapred određeni cilj organske kreacije, božansko biće, entitet koji se u svojoj biti razlikuje od nje. Podrobnije ispitivanje ove grupe ideja pokazuje da se ona sastoji od tri različite vrste dogmi: antropocentrične, antropomorfne i antropolatrijske.

¹ Izvod iz govora koji je prilikom svog prijema na Akademiju održao Donozo Korteza (Donoso Cortes) (prim. F. F.)

1. Antropocentrična dogma svoj vrhunac doživljava u ideji da je čovek unapred određeni centar i cilj celokupnog zemaljskog života – ili, u širem smislu, čitavog univerzuma. S obzirom da ova zabluda ima izuzetno privlačno dejstvo na umove ljudi i usko je povezana sa mitom o kreaciji tri velike mediteranske religije, a takođe i sa dogmama Mojsijeve, Hristove i Muhamedove teologije, ona još uvek dominira većim delom civilizovanog sveta.

2. Antropomorfna dogma je takođe povezana sa mitom o kreaciji iz tri gore navedene religije, kao i iz mnogih drugih. Draže joj je stvaranje i kontrolisanje sveta koje vrši Bog od veštačke kreacije kakvog vičnog inženjera ili stručnjaka, ili pak vladavine nekog mudrog gospodara. Tako je Bog, kao stvaralac, nosilac i vladar sveta, u svojim idejama i radu u potpunosti predstavljen kao čovek, iz čega sledi da čovek u stvari slični bogu. “Bog je napravio čoveka po sopstvenom liku i nahođenju.” Ona starija i naivnija teologija predstavlja čist “homoteizam” kojim se ljudski oblik, meso i krv pripisuju bogovima. Razumljivija je od savremene mistične teozofije koja ličnog Boga slavi kao nevidljivo, da budemo precizniji, gasovito biće, koje je ipak u stanju da misli, govori i ponaša se kao čovek - nudi nam paradoksalnu sliku na kojoj je prikazan jedan gasoviti kičmenjak.

3. Antropolatrijska dogma, prirodno, proističe iz ovakvog poređenja ljudskih i Božjih aktivnosti. Ona se završava u apoteozu ljudske prirode, što za dalju posledicu ima verovanje u ličnu besmrtnost duše i dualističku dogmu o dvostrukoj prirodi čoveka, čija se “besmrtna” duša smatra privremenim stanovnikom smrtnog skeleta. Tako se na kraju ispostavilo da su ove tri antropističke dogme, svaka od njih prilagođena posebnim interesima različitih religija, dobile na velikom značaju i sebe potvrdile kao izvor najopasnijih zabluda.²

Uzevši u obzir ovaj antagonizam, koji se održava neznanjem i koristoljubljem, pozitivno obrazovanje, kojim zagovarano širenje istina što će uroditi praktičnom pravdom, mora da pripremi i sistematizuje dobijene rezultate prirodnih istraživanja, prenese ih deci i na taj način utaba put ka pravednijem društvu u kojem, da se poslužim tačnim sociološkim izrazom, ono mora da radi kako za dobrobit svih, tako i za dobrobit pojedinca. Mojsije ili ko god je već bio autor Postanja, kao i svi dogmatičari, sa svojih šest dana stvaranja ni iz čega nakon što im je Tvorac potrošio gotovo čitavu večnost u potpunoj dokolici, mora da ustupi mesto Koperniku, koji je dokazao da se planete okreću oko sunca; Galileju, koji je objavio da je sunce, a ne zemlja, centar univerzuma; Kolumbu i drugima koji su se, uvereni da je zemlja okrugla, otisnuli u potragu za drugim civilizacijama i time obezbedili praktičnu osnovu za doktrinu o međuljudskom bratstvu; Lineu (Linnaeus) i Kuvjeu (Cuvier), osnivačima prirodne istorije; Laplasu (Laplace), izumitelju kosmogonije³; Darvinu, autoru teorije o evoluciji, u kojoj se nastanak vrsta objašnjava prirodnom selekcijom; te napokon svima drugima koji su posmatranjima i sprovođenjem eksperimenata diskreditovali navodno otkrovenje i otkrili nam pravu istinu o prirodi svemira, zemlje i života.

Bez namere da odbacujemo druga rešenja, najbolji lek protiv zala koja su stvorile generacije utonule u neznanje i sujeverje i koja se u tolikom broju i dan-danas nanose, a da je pritom jedini postignuti efekat pojava neke vrste skepticizma uperenog protiv društva, jeste upoznati nadolazeće generacije sa čisto humanističkim principima, kao i sa pozitivnim i racionalnim znanjem koje pruža nauka. Žene koje budu obrazovane na ovaj način postaće majke u pravom smislu te reči, a ne obične prenositeljke tradicionalnih sujeverja; one će svoju decu podučavati integritetu i dostojanstvu života i društvenoj solidarnosti, a ne bučkurišu spravljenom od istrošenih i sterilnih dogmi i potčinjenosti lažnim hijerarhijama. Muškarci koji na ovaj način budu oslobođeni

² Hakeleova ‘Zagonetka univerzuma’, prvo poglavlje (Haeckel’s Riddle of the Universe, Chap. 1.) (prim. F.F.)

³ Teorija o nastanku ili poretku kosmosa. (prim. Mile od Umu)

misterija i čudesa, lišeni sopstvenih, ali i nepoverenja svojih prijatelja, ubeđeni da nisu rođeni da umru - kako to inače u svojim učenjima tvrde prokleti mistici - već da žive, ubrzaće proces obezbeđivanja društvenih uslova koji će im pružiti najbolju moguću priliku za životni razvoj. Na ovaj način, čuvajući sećanja prošlih generacija i ostale ideje za nauk, ali i za upozorenje, jednom za svagda zaključićemo doba religije i konačno stupiti u doba razuma i prirode.

U junu 1904. godine, u *Biltenu* smo objavili podatke o broju polaznika naše škole. U to vreme, cela Španija je brojala trideset dve obrazovne ustanove u kojima su se koristili udžbenici *Moderne škole*, pa je tako njihov uticaj bilo moguće primetiti u Sevilji i Malagi, Taragoni, Kordobi i drugim gradovima, kao i u Barseloni sa okolinom. Broj učenika u našim školama bio je u stalnom porastu, što ilustruje i sledeća tabela:

Spisak učenika koji su pohađali *Modernu školu* u toku prve tri godine

Mesec	Devojčice			Dečaci			Ukupno		
god.	I.								
god.	II.								
god.	III.								
god.	I.								
god.	II.								
god.	III.								
god.	I.								
god.	II.								
god.	III.								
Dan	12	—	—	18	—	—	30	0	0
otva-									
ranja									
Septembar	16	23	24	23	40	40	39	63	64
Oktobar	18	28	43	25	40	59	43	68	102
Novembar	21	31	44	29	40	59	50	71	103
Decembar	22	31	45	30	40	59	52	71	104
Januar	22	31	47	32	44	60	54	75	107
Februar	23	31	47	32	48	61	55	79	108
Mart	25	33	49	34	47	61	59	80	110
April	26	32	50	37	48	61	63	80	111
Maj	30	33	51	38	48	62	68	81	113
Jun	32	34	51	38	48	63	70	82	114

XV. Genijalnost deteta

U izdanju *Biltena* od tridesetog septembra 1903. godine objavili smo radove učenika različitih razreda *Moderne škole*, koje smo inače imali priliku da čujemo na svečanosti upriličenoj povodom završetka druge školske godine. Pisani sastavi u kojima smo od dece tražili da daju početne sudove o nekoj određenoj temi pokazuju da je očiglednije da um utiče na neveštu, genijalnu moć racionalnog rasuđivanja inspirisan osećajem pravde, nego da se poštuju propisana pravila. Ovi sudovi, posmatrano sa logičke tačke gledišta, nisu savršeni, a jedini razlog za to krije se u činjenici da dete još uvek ne raspolaže znanjem koje mu je neophodno za izgrađivanje savršeno zdravog stava. To je suprotno od uobičajene situacije, s obzirom da se stavovi generalno zasnivaju samo na predrasudama koje potiču iz tradicija, koristi i dogmi.

Uzmimo primer jednog našeg dvanaestogodišnjaka, koji je naveo sledeće principe u vrednovanju nacija:

Da bi neku naciju ili državu mogli nazvati civilizovanom, ona mora da bude oslobođena sledećeg:

Dozvolite mi da se ovde na čas umešam i ukažem na činjenicu da mladi autor pojam "civilizovan" poistovećuje sa pojmom "pravedan", a naročito na to da se, na stranu sve predrasude, u ovom sastavu određena zla smatraju izlečivim, a njihovo isceljenje osnovnim uslovom pravde. Ova zla su:

Zajednički život siromašnih i bogatih, kao i eksploatacija koja iz toga sledi

Militarizam, sredstvo uništenja koje jedna nacija koristi u borbi protiv druge, posledica loše organizacije društva

Nejednakost, koja jednima omogućava da vladaju i zapovedaju, dok druge obavezuje da budu pokorni i poslušni.

Ovaj princip je fundamentalan i jednostavan, kakav se i dá očekivati od jednog nepotpuno informisanog uma. On ne bi bio u stanju da čoveku omogući rešavanje nekog složenog sociološkog problema, ali ima tu prednost da um drži otvorenim za sticanje novih znanja. To je isto kao kada na pitanje "Šta treba bolesnom čoveku da ozdravi?" dobijemo odgovor: "Uzroci njegovih patnji moraju da nestanu." Reč je o naivnoj i prirodnoj reakciji, koja sigurno ne bi potekla od deteta odgajanog na konvencionalan način; takvo dete bilo bi naučeno da najpre u obzir uzme volju tobožnjih natprirodnih bića. Jasno je da ovako jednostavan način postavljanja ozbiljnih pitanja ne gasi nadu za pronalaženje racionalnog rešenja; štaviše, jedno logično iziskuje drugo, kao što se i vidi iz detetovog eseja:

Ne kažem da bi ljudi, ukoliko više ne bi bilo bogatih, vojske, vladara ili nadnica, zloupotrebili svoju slobodu i sreću, već da bi, bude li svakom dopušteno da uživa visok stepen civilizacije, imali univerzalnu srdačnost i prijateljstvo, a nauka bi, nesputavana ratovima i političkom stagnacijom, zabeležila mnogo veći napredak.

Jedna devetogodišnja devojčica iznela je sledeće razborito zapažanje, koje ostavljamo u izvornom obliku, sa svim njegovim jezičkim nepravilnostima:

Kriminalci se osuđuju na smrt; ukoliko ubica zasluži ovu kaznu, onda su i čovek koji ga osudi i čovek koji ga ubije - takođe ubice: logično, i oni treba da umru, i eto brzo kraja čovečanstva. Umesto da se kriminalac kazni činjenjem još jednog zločina, bilo bi bolje dati mu dobar savet i time sprečiti ponovljanje iste greške. Uostalom, ako smo već svi jednaki, onda ne sme biti lopova, ubica, bogataša ili siromaha, već su svi jednaki i vole rad i slobodu.

Za jednostavnost, bistrinu i razboritost ovog zapažanja ne treba komentar. Možete zamisliti našu zapanjenost kada smo ove reči čuli sa usana nežne i prekrasne devojčice, koja je pre ličila na simboličko otelotvorenje istine i pravde nego na biće iz žive stvarnosti.

Dvanaestogodišnji dečak se bavi pitanjem iskrenosti i kaže:

Čovek koji nije iskren nema mira - on uvek živi u strahu da će biti razotkriven; kod iskrenog čoveka koji je učinio nešto nažao, reči iskrenosti rasterećuju savest. Ukoliko se čovek nauči lažima u detinjstvu, još će veće laži govoriti kada odraste, čime može da nanese dosta zla. Postoje situacije u kojima ne treba biti iskren. Na primer, u kuću nam dođe čovek koji se krije od policije; ako nas upitaju da li smo ga videli, mi to moramo da poreknemo - u suprotnom, bila bi to izdaja i kukavičluk.

Smatra se da je um deteta koje istinu uzima za neuporedivu vrednost, "dobro bez kojeg je nemoguće živeti," zaveden određenim ozbiljnim obmanama, usled čega ono u nekim slučajevima laganje smatra vrlinom.

Jedna naša trinaestogodišnjaka učenica piše o fanatizmu. Uzimajući ga za karakteristiku nazadnih zemalja, ona u svom sastavu pokušava da mu otkrije uzrok:

Fanatizam je posledica neznanja i nazadnosti žena; zato katolici ne žele da žene budu obrazovane, zato jer one čine glavnu potporu njihovog sistema.

Mudro zapažanje o uzrocima fanatizma, kao i o uzroku ovih uzroka. Jedna druga trinaestogodišnjakinja u sledećim redovima ukazuje na najbolji lek protiv zla:

Mešovito obrazovanje, za oba pola, krajnje je neophodno. Dečak koji uči, radi i igra se u društvu devojčice postepeno uči da je poštuje i da joj pomaže, a isto važi i za devojčicu; međutim, ukoliko se oni obrazuju zasebno, a pritom se dečaku govori kako mu devojčica nije dobar drug i kako je ona lošija od njega, dečak neće poštovati ženu kada bude postao muškarac i gledaće na nju ili kao na podanika ili kao na roba. Upravo je to položaj u kojem danas zatičemo žene. Zato je nužno da se svi zajedno posvetimo osnivanju mešovitih škola tamo gde je to moguće; onde gde nije tako, moramo pokušati da uklonimo postavljene prepreke.

Jedan dvanaestogodišnji dečak smatra da je škola ustanova dostojna svakog poštovanja, zato što u njoj učimo da čitamo, pišemo i razmišljamo, i zato što predstavlja osnovu moralnosti i nauke. On dodaje:

Da nam nije škola, živeli bi kao divljaci - hodali bi goli, hranili se biljem i sirovim mesom, spavali po pećinama i po drveću; takoreći, vodili bi nečovečan život. Vremenom, zahvaljujući školama, svi ćemo biti inteligentniji; neće biti vojevanja niti paljenja kuća, a ljudi će se na rat osvrutati sa užasavanjem, kao na delo koje donosi smrt i uništavanje. Velika je sramota što postoje deca koja lutaju ulicama i ne idu u školu, a kada postanu odrasli ljudi stvar je samo još sramotnija. Zato budimo zahvalni našim učiteljima na strpljenju koje pokazuju učeći nas i ukažimo školi dužno poštovanje.

Ukoliko dete sačuva i razvije sposobnosti koje smo upravo videli, ono će znati kako da uskladi egoizam i altruizam na sopstvenu, ali i na dobrobit društva. Jedna jedanaestogodišnja devojčica

¹ Izostavio sam neke Fererove kratke komentare vezane za ove 'izlive emocija i racionalnog zaključivanja', kako ih sam naziva. U njima je primetan eho učiteljevih reči. Deca su samo ponavljala svoj katehizam. Ipak, (1) ovaj katehizam ne zagovara nasilje i klasnu mržnju, i (2) upečatljiv je način na koji su deca vrednovala ideje i razmišljanja, pa sam se trudio da date pasuse prevedem što bukvalnije. (prim. Dž. M.)

osuđuje istrebljivanje jedne nacije od strane druge u ratu i žali zbog razlike koja postoji između društvenih klasa, te činjenice da bogati žive na radu i nemaštini siromašnih. Svoj sastav zaključuje rečima:

Zašto se ljudi, umesto što se međusobno ubijaju u ratovima i nasrću jedni na druge zbog klasnih razlika, malčice ne razvedre i posvete radu i otkrivanju stvari koje će čovečanstvu doneti boljitak? Ljudi moraju da se ujedine kako bi naučili da među sobom neguju ljubav i bratstvo.¹

Jedan desetogodišnjak, u sastavu koji je toliko dobar da bih ga objavio u celosti - da samo ne kuburimo sa slobodnim prostorom, ali i da ne poseduje izvesne sličnosti sa prethodnim pasusima po pitanju nekih stavova, kaže o školi i učenicima:

Ponovo zajedno pod istim krovom, željni da učimo o svemu onome što ne znamo, bez klasnih razlika [ostaće upamćeno da je među njima bilo i dece univerzitetskih profesora], mi smo deca iz jedne porodice, vođena istim ciljem... Neobrazovan čovek je obična nula; malo se šta može očekivati od njega, gotovo ništa. On nam služi kao upozorenje da ne gubimo vreme uzalud; naprotiv, iskoristimo ga što bolje možemo i nagrada će stići vrlo brzo. Ne propustimo blagodeti kvalitetnog obrazovanja i, poštujući svoje učitelje, svoje porodice i društvo, bićemo srećni.

Jedna desetogodišnjakinja razrađuje temu nedostataka čovečanstva, koji se po njenom mišljenju mogu izbeći obrazovanjem i dobrom voljom:

U nedostatke čovečanstva, između ostalog, ubrajamo laganje, licemerstvo i sebičnost. Kada bi muškarci, a naročito žene, bili obrazovaniji, a žene u svemu ravnopravne sa muškarcima, ove bi mane nestale. Roditelji onda svoju decu ne bi slali u religijske škole, u kojim deci utuvljuju lažne ideje, već u racionalne, koje ih neće učiti o natprirodnim stvarima, nečemu što ne postoji, ili kako da ratuju; učice ih kako da žive u solidarnosti i rade udruženim snagama.

Završićemo ovo poglavlje sledećim sastavom, čiji je autor jedna mlada dama od šesnaest leta. Po formi i materiji dovoljno je ispravan da ga možemo preneti u celosti:

Kakve je samo nejednakosti u današnjem društvu! Jedni rade od jutra do mraka, a opet nemaju dovoljno sredstava ni da zadovolje svoje skromne potrebe za hranom; drugi, pak, uzimaju proizvode radnika i uživaju u luksuzu. Zašto je to tako? Zar nismo svi jednaki? Naravno da jesmo; ali društvo tu činjenicu ne prepoznaje, jer su jedni osuđeni na rad i patnju, a drugi na dokolicu i uživanje. Čovek koji javno pokaže da uvida eksploataciju kojoj je potčinjen biće okrivljen i surovo kažnjen, dok ostali stoički podnose nejednakost. Radnik se mora obrazovati, a za taj cilj neophodno je osnivati slobodne škole koje će se izdržavati od plata bogatih. Na taj način radnik će stalno napredovati, sve dok ne doživi da bude cenjen onako kako to zaslužuje, s obzirom da je upravo on najkorisniji član društva.

Kakva god bila logička vrednost ideja koje smo upravo videli, ovi odlomci ilustruju glavni cilj *Moderne škole* – naime, to da će detetov um, inspirisan onim što vidi i informisan pozitivnim znaњem koje je dete steklo, raditi slobodno, bez ikakvih predrasuda ili potčinjavanja bilo kakvim sektama, sa savršenom nezavisnošću i razumom kao jedinim vodičem, u svemu jednak i sankcionisan uverljivošću dokaza pred kojima se mrak sofistike i dogmatskih nametanja raspršuje poput pepela.

U decembru 1903. godine, *Kongres železničara*, koji se tada održavao u Barseloni, obavestio nas je da je programom isplanirana poseta njihovih delegata *Modernoj školi*. Naši učenici su bili oduševljeni ovom idejom, a mi smo ih pozvali da napišu eseje koje bi tom prilikom čitali. Poseta je bila otkazana usled nepredviđenih okolnosti; ali mi smo se postarali da u *Biltenu* objavimo dečje radove, koji su odisali nežnim mirisom iskrenosti i nepristrasnih sudova, oplemenjeni naivnom genijalnošću mladih pisaca. Iako im ništa nije bilo sugerisano, niti su međusobno upoređivali svoje beleške, u njihovim je osećanjima postojala zadivljujuća podudarnost. Jednom drugom pri-

likom, učenici *Radničke škole* iz Badalone su poslali pozdravno pismo našim učenicima, a oni su opet pisali sastave, od kojih smo kasnije sastavili povratno pismo.²

² Ovo pismo, kao i prethodni eseji, objavljeni su u španskom izdanju. Pošto oni predstavljaju ponavljanje razmišljanja iznetih u odlomcima koji su već dati, nije bilo potrebe da ih ovde ponovo objavljujemo. Osim izostavljanja nekih dokumenta koja je u knjigu uvrstio sam Ferer, ali koje nije on napisao, to je jedina izmena koju sam sebi dozvolio. (prim. Dž. M.)

XVI. *Bilten (The 'Bulletin')*

Modernoj školi je bilo potrebno glasilo i ona ga je pronašla u štampi. Politička, kao i obična štampa, koja nas je čas branila, a čas proglašavala za opasne elemente, ne može da očuva nepristrasan stav - ili će objavljivati preuveličane i nezaslužene hvalospeve, ili iznositi klevetničke cenzure. Jedini lek za to bila je iskrenost i jasnoća naših sopstvenih navoda. Dopustiti ovim klevetama da prođu bez ikakvih ispravki nanelo bi nam dosta štete, a upravo nam je *Bilten* omogućio da sa njima izađemo na kraj.

Upravnici su u njemu objavljivali školske programe i zanimljive beleške o njoj, statističke podatke, originalne pedagoške članke učitelja, preglede napretka racionalnog obrazovanja kako u našoj, tako i u drugim zemljama, prevode važnih članaka iz stranih časopisa i mesečnika koji su odgovarali osnovnom karakteru našeg rada, reportaže o nedeljnim predavanjima, te javne konkurse za angažovanje učitelja ili pisanje radova za potrebe naše biblioteke.

Jedan od najuspelijih odeljaka *Biltena* bio je posvećen publikaciji učeničkih ideja. Pored njihovih ličnih stavova, on je otkrivao i spontane manifestacije zdravog razuma. Devojčice i dečaci, bez bitnijih razlika na planu intelekta kada je u pitanju pol i u dodiru sa životnim stvarnostima na koje su im ukazivali učitelji, izražavali su sebe u jednostavnim pisanim sastavima koji su, premda ponekad nezreli u rasuđivanju, češće prikazivali čistu logiku kojom su deca pristupala svim iole značajnijim filozofskim, političkim ili društvenim pitanjima. Časopis je u prvo vreme besplatno distribuiran među učenicima, a takođe smo ga menjali i za druge mesečnike; ipak, ubrzo je postao prilično tražen, pa smo morali da otvorimo javnu pretplatu. Ovim *Bilten* postaje filozofski pregled, a ne samo glasilo *Moderne škole*, a taj karakter zadržava sve dok vlast nije počela sa proganjanjima, te konačno i zatvorila školu. Koliko je *Bilten* imao važnu misiju svedoči i sledeći članak, koji sam napisao u petom broju četvrte godine s ciljem da ispravim određene svetovne učitelje kojima se desilo da zastrane:

Izvesna Radnička škola uvela je novinu osnivanja štedionica kojima treba da upravljaju učenici. Ova informacija, koju je oduševljena štampa dočekala kao primer na koji se treba ugledati, nagoni nas da iskažemo svoje mišljenje o ovoj temi. Ako drugi imaju sopstveno pravo da odlučuju i delaju, onda i mi imamo isto takvo pravo da kritikujemo, a time i da kreiramo racionalno javno mnjenje.

Prva stvar koja nam bode oči jeste da reč ekonomija ima posve različito, ako ne i sasvim suprotno značenje od ideje štednje. Deca mogu da uče o ekonomskoj teoriji i praksi bez ikakve potrebe da ih istovremeno učimo štednji. Ekonomija predstavlja obazrivo i metodično upravljanje svojim dobrom, dok štednja znači stavljanje ograničenja na upravljanje sopstvenim dobrima. Ekonomičnim upravljanjem izbegavamo rasipanje; kad štedi, čovek koji ne poseduje ništa suvišno uskraćuje sebi stvari koje su mu neophodne.

Da li deca koja se uče štednji imaju neki višak u svom vlasništvu? Već samo ime društva o kojem je reč uverava nas da neće biti tako. Radnici koji svoju decu šalju u ovakve škole svoje porodice izdržavaju od nadnica, minimalnih svota novca određenih zakonima ponude i potražnje, a koje im za njihov rad isplaćuju poslodavci. S obzirom da im nadnica ne dopušta nikakav luksuz, nikakav višak,

a društveno bogatstvo i dalje leži pod monopolom privilegovanih klasa, radnici su još uvek daleko od prilike da stiču sredstva dovoljna za život kojim će uspevati da održavaju korak sa napredovanjem civilizacije. Zato kada ovu decu, i same buduće radnike, uče da štede – što predstavlja dobrovoljno lišavanje koječega pod maskom vlastitih interesa – ona zapravo uče kako da se pripreme za potčinjavanje jednoj privilegiji. Iako je osnovna namera bila da se deca uvedu u svet ekonomske prakse, ono što se zapravo događa jeste da ih pretvaraju u žrtve i saučesnike nepravednog društva današnjice.

Dete iz radničke klase je ljudsko biće i kao takvo ono ima pravo da usavršava sve svoje sposobnosti i zadovoljava sve svoje potrebe - bilo moralne, bilo fizičke. Društvo je zato i uspostavljeno. Njegova funkcija nije da tlači ili potčinjava pojedinca, kao što to privilegovane i reakcionarne klase, ali i svi koji uživaju u plodovima rada drugih ljudi sebično pokušavaju da predstave; ono mora da održava ravnotežu između prava i obaveza svih svojih članova.

I tako, od pojedinca se traži da svoja prava, potrebe i zadovoljstva žrtvuje u korist društva; s obzirom da ovaj ne-poredak¹ od nas traži strpljenje, patnju i sofistički način razmišljanja, sledi da o ekonomiji treba da govorimo sve najbolje, a o štednji sve najgore. Mišljenja smo da nije u redu učiti decu da se raduju tome što će postati radnici u društvenom poretku u kojem prosečna smrtnost siromašnih, ljudi koji nemaju priliku da budu slobodni, obrazovani ili iskuse životne radosti, dostiže zastrašujuću brojku u poređenju sa mortalitetom klase koja živi od plodova njihovog krvavog rada. Oni ljudi koji još uvek gaje veru u društvo i zbog toga su spremni da malčice odstupe od svojih prava, trebali bi da pročitaju Margaljeve² krasne i snažne reči: “Ko si ti da me sprečavaš da uživam svoja ljudska prava? Podmuklo i tiransko društvo, stvorili smo te da nas štitiš, a ne da nas tlačiš! Nosi se nazad u provaliju iz koje si i došlo!”

Pošavši od ovih principa i primenjujući ih na pedagogiju, smatramo da je decu neophodno učiti kako nepotrebno arčenje bilo koje vrste inventara stoji u suprotnosti sa opštim dobrom, kako dete koje žvrlja po papiru, gubi olovke ili cepa knjige čini nepravdu prema svojim roditeljima i školi. Nema sumnje da je detetu moguće usaditi potrebu da se ponaša obazrivo kako bi se ono naučilo da ne prihvata nesavršene stvari, te ga podsetiti na nezaposlenost, bolesti ili godine starosti, ali nikako nije u redu insistirati na tome da se od plate koja nije dovoljna ni za zadovoljavanje najosnovnijih životnih potreba uzima jedan deo. To je loša računica.

Radnici nemaju univerzitetsko obrazovanje; oni ne posećuju pozorište, ne odlaze na koncerte; oni nikad ne doživljavaju ushićenost pred remek-delimama iz sveta umetnosti, industrije ili pak čudima prirode; za njih ne postoji odmor na kojem će svoja pluća opskrbiti kiseonikom koji život znači; oni nikada ne čitaju knjige ili kritike kako bi se intelektualno uzdigli. Naprotiv, radnici su prinuđeni da se odriču koječega i bore sa krizama nastalim usled prekomerne proizvodnje. Nisu učitelji ti koji treba da od dece kriju ove žalosne istine i govore im kako je manja količina jednaka, ako ne i bolja od veće. Ako želimo da snaga nauke i industrije bude svima jednako dostupna i da svi budu pozvani da učestvuju na banketu života, nikako ne smemo da u interesu očuvanja privilegija svoje čak i učimo kako siromašni treba da na najbolji način iskoriste prednosti mrvica i ostataka koje dobijaju. Ne smemo dopustiti prostituisanje obrazovanja.

U jednoj drugoj situaciji, bio sam prinuđen da cenzurišem drugačiju vrstu odstupanja od naših principa:

Dobili smo priliku da proučimo spisak Saveta Barselone za dodeljivanje sredstava narodnim udruženjima koja se bave obrazovanjem i bili smo krajnje uznemireni i ogorčeni onim što smo imali

¹ 'Disorder', što na engleskom može da znači i 'poremećaj'. (prim. Mile od Umu)

² Fransisko Pi i Margalj (Francisco Pi y Margall), 1824 – 1901, španski liberal i katalonski pesnik. Bio je nakratko

priliku da vidimo. Čitali smo o sumama koje su ponuđene Republikanskim bratstvima (Republican Fraternities) i sličnim društvima i shvatili da su Savetu, umesto da odbiju njegove predloge, sa njihove strane upućeni glasovi zahvalnosti.

Značenje ovih poteza u jednom katoličkom i ultrakonzervativnom narodu je jasno. Crkva i kapitalistički sistem se samo trude da održe svoj uspon kroz uspostavljanje pravosudnog sistema milosrđa i zaštite. Time oni udovoljavaju sitnim potrebama razbaštinjene klase i nastavljaju da uživaju njeno poštovanje. Međutim, ne možemo tek tako da sedimo i gledamo kako se republikanci ponašaju kao ponizni hrišćani – moramo da uputimo glasan vapaj upozorenja.

Čuvajte se, i opet, čuvajte se! Loše obrazujete svoju decu - prihvatili ste milostinju i na taj način krenuli pogrešnim putem ka reformi. Nećete osloboditi ni sebe ni svoju decu dokle god budete verovali u snagu drugih i oslanjali se na državnu ili privatnu podršku. Pustite katolike, otrgnute od stvarnosti života, da se u svemu oslanjaju na svog Boga, svog svetog Josifa ili neko njemu slično stvorenje i da, nesigurni da će im molitve ikad biti uslišene u ovom životu, veruju kako će biti nagrađeni nakon smrti. Pustite kockare koji nikako da shvate da su moralno i materijalno žrtvovani od strane svojih vladara i koji još uvek veruju da će im ono što ne mogu da zasluže svojim trudom doneti splet srećnih okolnosti. Ipak, nekako je tužno kada vidite da jedan broj ljudi koji učestvuju u revolucionarnom protestu protiv sadašnjeg sistema pruža svoje ruke poput prosjaka; kada ih vidite da puni zahvalnosti primaju ponižavajuće poklone, umesto da pokažu veru u sopstvenu snagu, intelekt i sposobnosti.

Čuvajte se, dakle, svi ljudi dobre vere! To nije način na koji se može postići pravo, istinsko obrazovanje dece, već put za njihovo porobljavanje.

predsednik Prve španske republike 1873. godine. (prim. Mile od Umu)

XVII. Zatvaranje *Moderne škole*

Dostigao sam vrhunac svog života i rada. Moji neprijatelji - a pod tim podrazumevam sve reakcionare na svetu, za ovu priliku oličene u reakcionarima Barselone i Španije, bili su ubeđeni da su pobedili time što su me umešali u optužbe za pokušaj ubistva. Međutim, ispostavilo se da njihova pobeda predstavlja samo jednu bitku u ratu praktičnog racionalizma protiv reakcije. Sramna drskost kojom su tražili smrtnu kaznu za mene (zahtev koji je pre odbijen na račun moje očigledne nevinosti nego zbog pravičnosti suda) izazvala je simpatije svih liberalnih ljudi prema meni - svih istinskih naprednjaka - iz svih delova sveta, i skrenula pažnju na značaj i ideal *Racionalne škole*. "Nastao je univerzalni i neprekinuti talas protesta i divljenja prema njenom radu koji je trajao čitavih godinu dana, od maja 1906. godine do maja i juna 1907. godine" - bruhalo je po štampi svih civilizovanih zemalja, na mitinzima i drugim javnim okupljanjima.

Na kraju se ispostavilo da su smrtni neprijatelji našeg rada zapravo bili njegove najdelotvornije pristalice, s obzirom da su doveli do uspostavljanja međunarodnog racionalizma.

Osetio sam sopstvenu majušnost pred ovom moćnom pojavom. Većito vođen svetlom svog ideala, najpre sam osmislio, a zatim i sproveo u delo ideju o *Međunarodnoj ligi za racionalno obrazovanje dece* (International League for the Rational Education of Children), u čijim raznim ograncima koji su sada raštrkani po belom svetu rade vrhunski ljudi iz sveta kulture - Anatol Frans (Anatole France), Ernst Haeckel (Ernst Haeckel) i drugi. Liga ima tri glasila: *L'Ecole Renovee* u Francuskoj, *Bulletin* u Barseloni i *La Scuola Laica* u Rimu. Ovi časopisi se bave izlaganjem, razmatranjem i širenjem najnovijih napora koje pedagogija čini, a cilj je pročistiti nauku od svih štetnih oskrvnuća, raspršiti svu lakovernost, uspostaviti savršen sklad između verovanja i znanja, kao i uništiti zloglasni privilegovani ezoterični sistem koji masama uvek ostavlja egzoteričnu doktrinu.

Ovako velika koncentracija znanja i istraživačkih radnji mora da vodi ka energičnoj akciji koja će budućoj revoluciji dati karakter praktične manifestacije primenjene sociologije, bez strastvene želje ili potrebe za osvetom, bez užasnih tragedija ili primera herojskog podnošenja žrtvi, bez sterilnih masovnih pokreta, razbijanja iluzija fanatika ili izdajničkih povratka reakciji. Jer, naučno i racionalno obrazovanje će prožeti mase, a svi muškarci i žene će postati samosvesna, angažovana i odgovorna bića koja svoju volju upravljaju prema slobodnoj proceni, zauvek oslobođeni strasti koje potpiru oni koji zloupotrebljavaju poštovanje prema tradiciji i premu šarlatanstvu sastavljaju savremenih političkih programa.

Uspe li da se na ovaj način oslobodi dramatičnog karaktera revolucije, napredak će dobiti na čvrstini, stabilnosti i kontinuitetu, poput evolucije. Vizija racionalnog društva, koje su revolucionari iz svake epohe predviđali i koje nam sociolozi samouvereno obećavaju, granuće pred očima naših naslednika, ali ne kao priviđenje snenih utopista, već kao pozitivan i zasluženi trijumf postignut revolucionarnom snagom razuma i nauke.

Novi ugled obrazovnog rada *Moderne škole* privukao je pažnju svih onih koji znaju da cene vrednost kvalitetne nastavne prakse. Nastala je opšta pomama za upoznavanjem našeg sistema

rada. Postojalo je nekoliko privatnih svetovnih škola ili sličnih ustanova pomognutih od strane društva, čiji su nam se direktori obraćali sa željom da saznaju više o razlikama koje postoje između naših i njihovih metoda. Stalno smo dobijali pisma ljudi koji su želeli da posete školu i posavetuju se sa mnom. Rado sam im izlazio u susret, razbijao im sumnje i podsticao ih da krenu novim putem - i već je bilo pokušaja da se po ugledu na *Modernu školu* reformišu postojeće i osnivaju nove škole.

Entuzijazam je bio ogroman i sve je ukazivalo na to da ćemo postići neke zaista značajne stvari; ali, jedna ozbiljna prepreka isprečila nam se na tom putu - patili smo od manjka nastavnog kadra, a sami nismo imali sredstava da obučavamo buduće učitelje. Profesionalni učitelji su imali dva nedostatka – upražnjavali su tradicionalne navike i plašila ih je nepredvidivost koju donosi budućnost. Bila je tek nekolicina onih koji bi se, u nesebičnoj ljubavi prema idealima, posvetili progresivnim ciljevima. Možda bi i mogli da nađemo zainteresovane mladiće i devojke koji bi popunili prazninu, ali kako da im obezbedimo stručnu obuku? Gde bi mogli da odrade svoj pravnički staž? Svako malo se pronese glas kojekakvih radničkih ili političkih udruženja o tome kako su odlučili da otvore svoju školu - o tome kako su obezbedili prostor, nastavna sredstva, te kako možemo da računamo na to da će u nastavi koristiti naše udžbenike. Ali, kada bih ih upitao imaju li učitelje, odgovorili bi odrično, uvereni da će lako zadovoljiti potražnju za njima. Nije mi bilo druge do da dignem ruke.

Splet okolnosti učinio je da postanem rukovodilac racionalnog obrazovanja, pa sam bio u poziciji da imam redovne konsultacije i slušam zahteve ljudi koji su se interesovali za posao učitelja. To me je nagnalo da uvidim ovaj nedostatak i nastojao sam da se sa njim izborim na taj način što sam mladim studentima davao privatne savete i primao ih u *Modernu školu*. Rezultat je, naravno, bio polovičan. Sada imamo učitelje zaista vredne svog zvanja koji će rad na racionalnom obrazovanju nastaviti negde drugde; drugi nisu uspeli zbog svojih moralnih ili intelektualnih nedostataka.

Osećajući da oni učenici *Moderne škole* koji su se posvetili učiteljskom pozivu neće imati dovoljno vremena za svoj rad, osnovao sam *Normalnu školu* (Normal School), o kojoj je već bilo reči. Bio sam ubeđen da je, ukoliko ključ za rešavanje društvenih problema leži u osnivanju naučne i racionalne škole, nužno bilo pronaći način da se taj ključ upotrebi na najbolji mogući način kako bi se odgovarajući učitelji pripremili za tako veličanstvenu sudbinu koja ih je čekala.

Kao praktičan i pozitivan rezultat svog rada, mogu da istaknem da je *Moderna škola Barselone* predstavljala izuzetno uspešan eksperiment, prepoznatljiv pre svega po dvema svojim osobinama:

Iako je s jedne strane bila otvorena za stalna poboljšanja, ona je postavila novi standard o tome kako bi obrazovanje trebalo da izgleda u reformisanom društvu.

Inspirisala je širenje ovakve vrste obrazovanja.

Sve do tog vremena, obrazovanje, u pravom smislu te reči, nije postojalo. Postojale su, kada govorimo o povlašćenoj manjini na univerzitetima, tradicionalne zablude i predrasude, kao i autoritarne dogme, pomešane sa istinama do kojih je dovelo savremeno istraživanje. Obični ljudi su imali priliku da prime osnovno obrazovanje koje je bilo i ostalo metod za pripitomljavanje dece. U neku ruku, škola je bila nalik kursu iz jahanja na kojem su se prirodne energije siromašnih ljudi obuzdavale kako bi ćutke mogli da podnose svoje nedaće. Pravo obrazovanje, odvojeno od vere, obrazovanje koje um obasjava svetlom dokaza, delo je *Moderne škole*.

Za svog kratkog veka postojanja, ona je postigla čudesno puno toga dobrog. Dete koje bismo primili u našu školu i pružili mu priliku da se druži sa svojim vršnjacima brzo je menjalo svoje

navike, kao što sam već i istakao. Negovalo je čistoću, klonilo se svađa, prestajalo da se ponaša okrutno prema životinjama, gubilo zanimanje za varvarske spektakle koje nazivamo nacionalnom zabavom (borba bikova); intelektualno uzdignuto i emotivno pročišćeno, ono je osuđivalo društvene nepravde od kojih je svakodnevni život vrveo. Gajilo je prezir prema ratu i odbijalo da prihvati stav da nacionalna slava, koja treba da bude oličena u najvišem mogućem stupnju moralnog razvoja i blagostanju ljudi, bude poistovećena sa ratnim osvajanjima i nasiljem.

Uticao *Moderne škole*, proširen na druge škole koje su po njenom modelu već bile osnovane i održavane od strane raznih radničkih udruženja, preko dece se prenosio dalje, na njihove porodice. Jednom kada bi se našla pod uticajem razuma i nauke, deca su nesvesno postajala učitelji sopstvenih roditelja - koji su pak, sa svoje strane, bolje standarde širili među svojim prijateljima i rodbinom.

Ovakvo širenje uticaja *Moderne škole* navuklo je na nas mržnju jezuitizma svake vrste i u svakom mestu, i upravo je ta mržnja poslužila kao inspiracija za plan čiji je konačni cilj ostvaren zatvaranjem *Moderne škole*. Ona jeste zatvorena; ali zapravo, na delu je konsolidovanje njenih snaga, utvrđivanje i usavršavanje njenog plana, kao i skupljanje snage za nove pokušaje koji će biti preduzeti na polju promovisanja istinskog cilja napretka.

Ovako glasi priča o onome što je *Moderna škola* bila, što jeste i što bi trebalo da bude.

Epilog

Dž. M.

“Ovako glasi priča o onome što je *Moderna škola* bila, što jeste i što bi trebalo da bude.” Kada je Ferer privodio kraju ove redove, u leto 1908. godine, bio je pun planova za različite načine na koje bi mogao da nastavi sa svojim radom. Negovao je takvu vrstu slobodnih škola koju je vlast još uvek tolerisala. Promovisao je svoj Narodni univerzitet i neumorno umnožavao kako naučne, tako i radove iz sociologije. Fererov uticaj je bio sve veći i on je sa zadovoljstvom gledao kako se svetlost probija do neukih masa njegovih zemljaka. Leta 1909. godine stigao je u Englesku, s namerom da se bolje upozna sa sistemom moralnog obrazovanja koji je, inspirisan radom *Lige za moralno obrazovanje* (Moral Instruction League), našao primenu u hiljadama tamošnjih škola. Jedan njegov prijatelj iz Londona preklinjao ga je da se nikad više ne vrati u domovinu, znajući da je bio tražen od španskih vlasti. On je toga bio svestan, ali ništa nije moglo da ga odvрати od njegovih ideala. Tri meseca kasnije streljan je negde po jarkovima Monžuika, među grobovima kriminalaca.

Formirajte sopstveni sud o Fereru na osnovu njegovih vlastitih reči. On ništa ne krije. Bio je pobunjenik protiv religioznih tradicija i društvenih nejednakosti; želeo je da deca budu kivna na siromaštvo i sujeverje kao što je to on bio. Ne postoji zakon ni u Španiji ni u bilo kojoj drugoj zemlji koji zabranjuje poteze kakve je on preduzimao. Moglo se, naravno, lako desiti da bude streljan u Rusiji, s obzirom da je u toj zemlji zakon stavljen van snage još pre više od jedne decenije. U Španiji su ljudi morali da lažu kako bi Ferer bio ubijen.

Ne želim da se previše upuštam u ocenjivanje vrednosti Fererovog plana za obrazovanje. Bio je vrhunski upućen u pedagošku literaturu i retko je koja osnovna škola u Španiji mogla da parira njegovoj. Oni koji su o njoj govorili sa omalovažavanjem, osim društvenih dogmi nisu znali ništa, ili gotovo ništa o *Modernoj školi*. Ferer je u to vreme imao tesnu i stalnu saradnju sa dvojicom najboljih profesora Univerziteta u Barseloni, od kojih je jedan svoju decu upisao u Fererovu školu. Takođe je sarađivao i sa istaknutim naučnim radnicima iz drugih zemalja. U *Modernoj školi* je postignuto više na planu podsticajnog rada sa decom nego u bilo kojoj drugoj osnovnoj školi u Španiji, ako ne i šire. Jedina stvar koja se Fereru dâ zameriti jeste činjenica da su deca u njegovoj školi bila podučavana jednoj eksplicitnoj društvenoj dogmi, mada bi Ferer verovatno potegao argument kako ne postoji škola u Evropi u kojoj se to ne radi. Ipak, koliko god se naša verovanja razlikovala od njegovih, ne možemo da ne prepoznamo uzvišeni i nesebični idealizam ovog čoveka, te ne osudimo brutalnost i nezakonitost kojim je njegov genijalni život okončan pre vremena.

Anarhistička biblioteka
Anti-Copyright

Francisco Ferrer
Poreklo i ideali Moderne škole
1913

Prevod: Mile od Umu, 2010.

anarhisticka-biblioteka.net